

RIMSKO PRAVNO NASLIJEĐE I IDEAL KOHERENTNOSTI: IZAZOVI REGULACIJE POTROŠAČKE PRODAJE U BOSNI I HERCEGOVINI U PROCESU PRISTUPANJA EUROPSKOJ UNIJI

*Doc. dr. sc. Mirza Hebib, spec. pol. **

*Enida Dučić, mag. iur. ***

UDK: 34(37:497.6)

347.451:366.54(497.5)

339.923:061.1(4)EU

DOI: 10.3935/zpfz.75.3.5

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: srpanj 2025

U radu se analizira trajni utjecaj rimskog pravnog naslijeđa na suvremeno privatno pravo, s posebnim naglaskom na regulaciju odgovornosti za materijalne nedostatke u potrošačkoj prodaji. Analizom pravnih instituta poput actio redhibitoria i actio quanti minoris ističe se njihova normativna postojanost i prilagodba unutar pravnog okvira Europske unije i Bosne i Hercegovine. Posebna pozornost posvećena je razvoju odgovornosti prodavatelja putem Direktive 1999/44/EZ, poslije Direktive (EU) 2019/771, koje usklađuju i moderniziraju prava potrošača zadržavajući pritom temeljne principe rimskog prava. Rad kritički ocjenjuje stupanj usklađenosti bosanskohercegovačkog zakonodavstva s europskim standardima u dijelu potrošačke prodaje. Unatoč formalnoj transpoziciji relevantnih direktiva, stvarna harmonizacija još je uvijek ograničena strukturnim, interpretativnim i institucionalnim izazovima. Povijesno-komparativnim pristupom rad pokazuje kako rimski pravni koncepti i dalje predstavljaju vrijedne metodološke alate u nastojanjima postizanja veće pravne koherentnosti u procesu integracije u Europsku uniju, posebice u pravnim sustavima s normativnom fragmentacijom poput Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: rimsko pravo, rimska pravna tradicija, obvezno pravo, pravo zaštite potrošača, potrošačka prodaja, Europska unija, harmonizacija prava, europskeizacija, Bosna i Hercegovina

* Dr. sc. Mirza Hebib, spec. pol., docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Sarajevu, Obala Kulina bana 7/1, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina; m.hebib@pfsa.unsa.ba; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3571-6768

** Enida Dučić, mag. iur., asistentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Sarajevu, Obala Kulina bana 7/1, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina; e.ducic@pfsa.unsa.ba; ORCID ID: orcid.org/0009-0001-7037-7175

1. UVOD ***

Tranzicijske zemlje u Europi i dalje osjećaju posljedice dugotrajne dominacije socijalističke pravne kulture, što otežava njihovu sposobnost da adekvatno odgovore na zahtjeve suvremenog pravnog razvoja.¹ To se jasno ogleda u naporima usmjerenim prilagođavanju unijskom zakonodavstvu, što je posebice vidljivo u slučaju Bosne i Hercegovine, države novostečenog kandidacijskog statusa², a koja se suočava s nizom izazova³, među kojima se ističe potreba za usklađivanjem pravila obveznog prava, uključujući i područje zaštite potrošača, kao jednog od prioritetnih segmenata unijske reformske inicijative. Cilj tih napora nije samo postizanje formalne pravne usklađenosti već i izgradnja funkcionalne pravne infrastrukture koja omogućava pravnu sigurnost, predvidivost ugovornih odnosa i zaštitu ekonomskih interesa potrošača na jedinstvenom tržištu.⁴ Jedno od pitanja koje jasno oslikava složenost tog procesa jest odgovornost prodavatelja za materijalne nedostatke stvari, područje u kojem pravo EU-a nudi precizna rješenja, dok domaće bosanskohercegovačko zakonodavstvo i dalje oscilira među različitim normativnim konceptima na razini entiteta.

*** Ovaj rad sufinanciralo je Ministarstvo za znanost, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo u okviru projekta "Istraživanje temelja europeizacije prava u Bosni i Hercegovini u procesu pristupanja Europskoj uniji" u kategoriji projekata od posebnog interesa za Kanton Sarajevo čiji su nositelji mladi istraživači/ce. Rezultati istraživanja prezentirani su na II. međunarodnom seminaru "Romani iuris officina", održanom od 28. do 30. srpnja 2025. u Certosi di Pontignano, Università di Siena (Italija).

¹ Usp. Karčić, F., *A Study on Legal Formalism in the Former Yugoslavia and its Successor States*, u: *CIDS Report No. 1/20*, Centre for Integrity in the Defence Sector, Oslo, 2020., str. 3 – 20.

² Više o stjecanju kandidatskog statusa vidi: Kovačević, D., *Seminar 'Kandidatski status i europeizacija prava u Bosni i Hercegovini'*, Pravna misao (Sarajevo), br. 7-8, 2023., str. 170 – 175.

³ Usp. Direkcija za europske integracije BiH, *Izveštaj o radu DEI za 2022. godinu*, DEI, Sarajevo, 2023.; *Bosnia and Herzegovina 2023 Report*, European Commission, Brussels, 2023.; *Bosnia and Herzegovina 2024 Report*, European Commission, Brussels, 2024. Također, usp. Hirkić, M., *The Question of an Alternative to the EU Membership of Bosnia and Herzegovina*, *Przegľad Europejski*, vol. 4, 2020., str. 169 – 181; Čakal, A.; Ramić-Mešihović, L., *Bosnia and Herzegovina in the European Union Integration Process: Systemic Limitations to Progress in the Rule of Law*, vol. 4, MAP Social Sciences, Sarajevo, 2024., str. 137 – 148.

⁴ Petrić, S., *Uvod u načela europskog ugovornog prava (Landova načela)*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 29, 2008., str. 345; Josipović, T., *Privatno pravo Europske unije – opći dio*, Narodne novine, Zagreb 2020., str. 669; Bouček, V., *Europsko međunarodno privatno pravo u eurointegracijskom procesu i harmonizacija hrvatskog međunarodnog privatnog prava*, vlastita naklada, Zagreb, 2009., str. 10.

Pitanje odgovornosti za materijalne nedostatke proizvoda dobiva dodatnu dimenziju ako se promatra u širem pravno-povijesnom kontekstu. Naime, institut koji je u rimskom pravu bio precizno razrađen i funkcionalno primijenjen kroz *actio redhibitoria* i *actio quanti minoris*⁵ našao je svoje mjesto u suvremenim direktivama EU-a koje uređuju odnose između prodavatelja i kupca (potrošača). Takav razvojni put utemeljen je u činjenici da je europsko privatno pravo ukorijenjeno u rimskoj pravnoj tradiciji, što se jasno primjećuje u temeljnim pravnim institutima izravno preuzetima ili razvijenima pod snažnim utjecajem rimskog prava.⁶ U tom kontinuitetu moguće je prepoznati trajnu relevantnost rimskog pravnog naslijeđa u oblikovanju normativnog okvira europskog privatnog prava.⁷

Shodno tomu, namjera ovog rada jest skrenuti pozornost na normativne i funkcionalne sličnosti između rimskih rješenja i aktualnih izazova u kontekstu odgovornosti za materijalne nedostatke, te na korisnost rimskopravnih rješenja kao alata u procesu harmonizacije prava Bosne i Hercegovine s pravom Europske unije. Polazeći od činjenice da Bosna i Hercegovina pripada europskom pravnom krugu i dijeli zajedničko naslijeđe kontinentalne pravne tradicije⁸, pristup koji se koristi rimskim pravom kao orijentirrom za usklađivanje s unijskim zakonodavstvom postaje dodatno normativno i metodološki afirmiran.

⁵ Lenel, O., *Palíngenesia Iuris Civilis*, vol. 1, Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1889., str. 1036; Arangio-Ruiz, V., *La compravendita in diritto romano*, Jovene, Napoli, 1954., str. 259 *et seq.*; Krückmann, P., *Einige Randfragen zum periculum emptoris*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, vol. 59, 1939., str. 1; Peters, F., *Die Rücktrittsvorbehalte des Römischen Kaufrechts*, Böhlau, Köln–Graz, 1973., str. 142 *et seq.*

⁶ Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996., str. 6.

⁷ Stein, P., *Rimsko pravo i Europa: povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2007., str. 115 – 142; Zimmermann, R., *Roman Law, Contemporary Law, European Law: The Civilian Tradition Today*, Oxford University Press, Oxford, 2001., str. 107 – 114; Zimmermann, R., *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002., str. 6 – 17; Herzog, T. H., *A Short History of European Law*, Harvard University Press, Cambridge–London, 2018., str. 231 – 243; Mayali, L., *The Legacy of Roman Law*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge companion to Roman law*, University Press, Cambridge, 2015., str. 374 – 395.

⁸ Petrak, M., *Rimsko pravo i europski identitet u kontekstu Bosne i Hercegovine. Kratke napomene o životu i djelu profesora Mile Borasa (1923 – 1997)*, u: Venjek, D.; Čolak, I. (ur.), *Hrvati Bosne i Hercegovine – nositelji europskih vrijednosti*, Ured hrvatskog člana Predsjedništva BiH, Mostar, 2017., str. 393 – 406; Hebib, M., *Rimska pravna tradicija i bosanskohercegovačka pravna kultura od druge polovice 19. stoljeća*, u: Karlović, T.; Ivičević-Karas, E., (ur.), *Legatum pro anima: Zbornik radova u čast Marka Petraka*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2024., str. 649 – 675.

2. O ULOZI I ZNAČAJU RIMSKOG PRAVA ZA RAZVOJ EUROPSKOG PRAVA

Za razliku od nekih iščezlih ili nadživljenih pravnih sustava, rimski je kroz europsku povijest uspješno učvrstio svoje mjesto preuzevši ulogu kostura europskog prava.⁹ Teorijski gledano, mišljenja smo kako je najznačajniji doprinos tomu dala težnja za očuvanjem konzistentnosti pravnog sustava, zaokruženog kroz temeljne vrijednosti i načela, koji s pravilima i institucijama čine cjelinu koja mora težiti određenoj stalnosti.¹⁰ Baš zato povijesne promjene, radi očuvanja pravne sigurnosti, gotovo nikad ne dovode do naglih rascijepa u pravnom pristupu, već se iste događaju sporo, a i onda kada do njih dolazi, ako ne dođe do temeljitih promjena u načelima, one bivaju više kozmetičke, a ne fundamentalne.¹¹ Cjelokupna europska pravna povijest potvrđuje je ovakvog pristupa. Iako su različiti pravni sustavi prolazili kroz različite rascijepa s prethodnim naslijeđem, europsko privatno pravo je u svom najvećem dijelu ostalo izgrađeno na načelima rimskog prava.¹²

U svjetlu uočenih trendova postmoderne globalizacije i procesa unijske integracije, nužno se postavlja pitanje hoće li europski pravni sustav, koji se dosad oslanjao na stabilnost svojih temeljnih načela, konačno doživjeti fundamentalne promjene. Smatramo kako u takvom diskursu pitanje utvrđivanja što zapravo predstavlja koncept *ius commune Europaeum* u postmodernom smislu nikada nije bilo relevantnije za zapadnu pravnu misao. Naime, *ius commune Europaeum* se načelno razumijeva kao dinamičan i evoluirajući korpus supranacionalnih pravnih principa i okvira kojima je cilj stvaranje koherentnog pravnog poretka

⁹ Više o tome kako je europsko privatno pravo izgrađeno na načelima rimskog prava usp. Koschaker, P., *Europa und das römische Recht*, Beck, München, Berlin, 1953., str. 1 *et seq.*; tal. pr.: *L'Europa e il diritto romano*, pr. A. Biscardi, uv. F. Calasso, Sansoni, Firenze, 1962.; Lupoi, M., *The Origins of the European Legal Order*, pr. A. Belton, Cambridge University Press, Cambridge, 2000., str. 5 *et seq.*; Grossi, P., *L'Europa del diritto*, Laterza & Figli, Roma, Bari, 2011., str. 9 – 64; Padoa-Schioppa, A., *A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*, University Press, Cambridge, 2017., str. 73 *et seq.*, Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 7, str. 107 – 187; Stein, *op. cit.* u bilj. 7, str. 115 – 142.

¹⁰ Vacca, L., *Relazioni*, u: Zamorani, P. *et al.* (ur.), *Fondamenti del diritto europeo. Manuale istituzionale*, Giappichelli, Torino, 2021., str. 61– 62.

¹¹ Hebib, M., *Plodouživanje (ususfructus): Primjena rimskog koncepta u dubrovačkom pravu* (neobjavljena doktorska disertacija), Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2022., str. 17.

¹² Herzog, *op. cit.* u bilj. 7, str. 239.

unutar Europe.¹³ Suvremene interpretacije pojma *ius commune Europaeum* variraju, odražavajući različite teorijske i praktične pristupe europskoj pravnoj integraciji. Moguće je *ius commune Europaeum* promatrati kao sredstvo za unifikaciju, zauzimajući se za stvaranje jedinstvenog, sveobuhvatnog pravnog sustava koji bi nadmašio nacionalne zakone u korist uniformno primjenjivanoga europskog pravnog kodeksa, kao najekstremnija realizacija koncepta ujedinjenog europskog pravnog identiteta.¹⁴ Nasuprot tomu, moguća je i interpretacija koja favorizira nijansirani pristup, više usmjeren na harmonizaciju umjesto na potpuno ujednačavanje¹⁵, što je upravo proces koji se trenutačno odvija na razini EU-a. U tom je duhu moguće zauzeti i posredničko stajalište, promatrajući to na način da se postupno usklađivanje nacionalnih pravnih sustava putem harmoniziranih normi i praksi smatra nužnim korakom k dugoročnom cilju uspostavljanja jedinstvenog europskog pravnog sustava.¹⁶

Budući da se, povijesno govoreći, pojam *ius commune* povezivao s europskim pravnim razvojem, taj se termin, u različitim oblicima, danas uglavnom rabi kako bi se opravdala potreba za daljnjim procesima harmonizacije unutar općeg europskog pravnog okvira.¹⁷ Slijedom navedenoga, ideja europeizacije privatnog

¹³ Usp. Smits, J. M., *The Making of European Private Law: Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*, Intersentia, Antwerpen, Groningen, Oxford, 2002., str. 2 – 20, 35 – 70, 271 – 274; Caenegem, R. C., *European Law in the Past and the Future: Unity and Diversity over Two Millennia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 22 – 36; Sonnenberger, H. J., *Der Ruf unserer Zeit nach einer europäischen Ordnung des Zivilrechts*, Juristenzeitung, vol. 53, br. 20, 1998., str. 982 – 991; Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 7, str. 107 – 187.

¹⁴ Sonnenberger, *op. cit.* u bilj. 13, str. 982 – 991; Hondius, E., *Towards a European Contract Law*, u: Hartkamp, A. S. et al. (ur.), *Towards a European Civil Code*, Kluwer Law International, Hague, London, Boston, 1998., str. 133 – 159.

¹⁵ Usp. Smits, *op. cit.* u bilj. 13, str. 2 – 70; Gerven, W., *Towards a Common Law for Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, str. 7 – 63; Collins, H., *European Private Law and the Cultural Identity of States*, Oxford University Press, Oxford 1995., str. 362; Rittner, F., *Das Gemeinschaftsprivatrecht und die europäische Integration*, Juristenzeitung, vol. 50, br. 18, 1995., str. 855; Legrand, P., *The Impossibility of 'Legal Transplants'*, Maastricht Journal of European and Comparative Law, vol. 4, br. 2, 1997., str. 111 – 124; Markesinis, B. S., *Foreign Law and Comparative Methodology: A Subject and a Thesis*, Hart Publishing, Oxford, 1997., str. 15 *et seq.*; Fauvarque-Cosson, B., *European Contract Law: A Matter of National Resistance or Acceptance?*, u: Hartkamp, A. et al. (ur.), *Towards a European Civil Code*, Kluwer Law International, Hague, London, Boston, str. 115 – 134.

¹⁶ Jansen, N., *European Civil Code*, u: Smits, J. M. (ur.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2006., str. 247 – 258.

¹⁷ Usp. Wieacker, F., *A History of Private Law in Europe: With Particular Reference to Germany*, pr. Weir, T., Oxford University Press, Oxford, 1995., str. 28 – 46.

prava nije lišena povijesnih korijena.¹⁸ Prema Zimmermanu, paneuropska pravna tradicija zasnovana na rimskom i kanonskom pravu (*ius commune*), koja je između 12. i 18. stoljeća predstavljala temeljni okvir za razvoj nacionalnih pravnih sustava, pružila je zajednički doktrinarni i metodološki supstrat pravnicima u različitim jurisdikcijama.¹⁹ Shodno tomu, ako srednjovjekovni *ius commune* promatramo kao zajedničku nit u razumijevanju i tumačenju pravnih normi širom Europe, onda možemo zaključiti da ista “nudi” univerzalni pravni jezik i skup principa na koje se europski pravnici i danas mogu osloniti. Srednjovjekovni *ius commune* nikada nije bio kodificiran, već je funkcionirao kao vodeći etos, pomažući pravnicima da odaberu najprikladnije pravne norme i tumače ih na način koji je konzistentan s europskom pravnom kulturom. Srednjovjekovni *ius commune* su velikim dijelom, osim recepcije rimskog prava, posljedično oblikovala i dinamička svojstva vlastitih (lokalnih) izvora.²⁰ To podrazumijeva da sadržaj prava nisu činili samo propisi “na papiru”, bez ikakve kontekstualizacije unutar društvenih odnosa na koje se primjenjuju, a kakvo poimanje prava je jednako primjenjivo danas koliko i u srednjovjekovnoj Europi. Poslije, u razdoblju nastanka velikih nacionalnih kodifikacija u 19. stoljeću osnovni principi i metode tumačenja prava, koje je *ius commune* razvio, nastaviti će oblikovati pravnu misao i praksu, osiguravajući da temeljni postulati rimskog prava ostanu ugrađeni u nacionalne pravne sustave.

Upravo to trajno naslijeđe omogućava diskusiju o prepoznavanju koncepta *ius commune Europaeum* u današnjici. Umjesto da se promatra kao novi konstrukt koji zahtijeva implementaciju putem rigidnih zakonodavnih inicijativa, poput Europskog građanskog zakonika, preciznije je prepoznati da je *ius commune Europaeum* već prisutan unutar inherentne pravne kulture europskog sustava privatnog prava. To osobito potvrđuje činjenica da je osnovni duh prava, odnosno pravna kultura koju je *ius commune* izrodio, recipirajući u najvećoj mjeri rimska pravna rješenja kao svoju jezgru²¹, postala sastavnim dijelom nacionalnih europskih kodifikacija novog vijeka, počev od konkretnih pravnih rješenja pa do načina na koji nacionalna europska zakonodavstva razmišljaju o pravu, definiraju ga, tumače, studiraju, analiziraju i dr. Imajući to na umu, slobodno možemo reći da

¹⁸ Šabić Učanbarlić, A., *Pravo zaštite potrošača – Odabrane direktive i njihova implementacija u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 18.

¹⁹ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 6, str. 9.

²⁰ Lukošius, T., *The Phenomenon of Medieval Ius Commune: The Past of Europe's Legal Future*, Vilnius University Press, Vilnius, 2020., str. 114.

²¹ Sič, M., *Trajne vrednosti rimskog prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 43, br. 3-4, 2006., str. 383 – 401.

je ideja europskog ujedinjenja i uspostave jedinstvenog pravnog poretka ponovno potaknula interes za *ius commune*, čime je rimska pravna tradicija dobila novu ulogu u oblikovanju europske pravne i kulturne povezanosti.²² Slično tomu, *ius commune Europaeum* može djelovati kao vodeći princip za harmonizirani pristup rješavanju konkretnih pravnih problema unutar EU-a, koristeći se duboko ukorijenjenom tradicijom rimskog prava kao učinkovitim pravnim izvorom i ujedinjujućim elementom. Shodno tomu, *ius commune* je samo element u lancu (na koji do sada možda nije skretana dovoljna pozornost) koji povezuje ideal pravednosti razvijen u antičkom pravu i današnja nastojanja u okviru modernih pravnih integracija.²³

U biti, *ius commune Europaeum* nije samo projekt koji treba implementirati već i stvarnost koju treba prepoznati, a potom funkcionalno iskoristiti. Naime, zapadna pravna tradicija pretpostavlja i uveliko njeguje uvjerenje o trajnom karakteru prava.²⁴ U skladu s tim dolazi do razvoja ideje vertikalnog usporednopravnog pristupa gdje se na osnovi konkretnog problema ispituju rješenja iz prošlih pravnih sustava.²⁵ Promjene su često rezultat stalne (re)interpretacije prošlosti kako bi se zadovoljile potrebe za sadašnjost i budućnost.²⁶ Tako možemo reći da se, doprinosima razumijevanju pravnih instituta ili, šire gledajući, razumijevanju zakonitosti u razvoju prava kao društvenog fenomena posredno otvara i put izgradnje prava u budućnosti.

Drugim riječima, rimsko pravo nudi funkcionalni alat za suvremene pravne reforme, koji je istodobno pravno neutralan, konceptualno provjeren i kulturološki prihvatljiv. Upravo zato mnogi autori upućuju na to da EU, unatoč mnogobrojnim suvremenim reformama, u osnovnim institutima zapravo nije napravio radikalani otklon od rimskog prava.²⁷ Posljedično, tendenciozno zane-

²² Sturm, F., *Droit romain et identité européenne*, Revue internationale des droits de l'antiquité, Droit romain et identité européenne, Supplément au tome XLI, 1994., str. 147; Knütel, R., *Römisches Recht und Europa*, Revue internationale des droit de l'antiquité, Droit romain et identité européenne, Supplément au tome XLI, 1994., str. 185.

²³ Sič, *op. cit.* u bilj. 21, str. 383.

²⁴ Usp. Wieacker, F., *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. Unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1952., str. 348 – 488.

²⁵ Kramer, E., *Konvergenz und Internationalisierung der juristischen Methode*, u: Reh binder, M.; Glenn, H. P. (ur.), *Unterschiedliche Rechtskulturen – Konvergenz des Rechtsdenkens*, Nomos, Baden-Baden 2001., str. 32.

²⁶ Berman, H. J., *The Western Legal Tradition in a Millennial Perspective: Past and Future*, Louisiana Law Review, vol. 60, br. 4, 2000., str. 762.

²⁷ Padoa-Schioppa, *op. cit.* u bilj. 9, str. 688 – 717; Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 7, str. 6 – 8; Sič, *op. cit.* u bilj. 21, str. 386.

marivanje tih segmenata, čak i u kontekstu postmodernog društvenog razvoja, može voditi k normativnoj dezorijentaciji i fragmentaciji.²⁸ Dalo bi se raspravljati je li izravna posljedica takvog zanemarivanja nepotpuno obrazovanje romanista koji bi bili osposobljeni rimsko pravo pozicionirati na način da romanističkom podukom otvaraju put za obrazovanje pravnika europskog profila²⁹, na osnovi čega bi se izmijenila percepcija rimskog prava, ne više kao discipline kojoj je svrha isključivo povijesnoppravna valorizacija, već kao pravni temelj kojega je utilizacija pozitivnopravnoj regulaciji inherentna. O takvim odlikama rimskog prava posebice govori u prilog činjenica da su rimski pravници ponudili pravne odgovore na širok spektar građanskopravnih pitanja upravo zato što nisu proizveli pravo dekretom, već iz stvarnih životnih potreba.³⁰ Takva adaptibilnost je, u krajnjoj liniji, najkonzistentnija odlika europskog privatnog prava.³¹

Čak i autori koji se rimskim pravom bave isključivo kao pravno-povijesnom disciplinom, metodološki mu dodjeljujući drukčiju ulogu od one koju mi u pravilu primjenjujemo, daju znatan doprinos razumijevanju pravnih principa i teorijskih koncepata koji su bezvremenski korisni u procesu izgradnje prava danas, imajući na umu da je društvo sa svim svojim elementima, uključujući i sustav pravnih normi, moguće razumjeti jedino uz adekvatno poznavanje onoga što je prethodilo, njegove prošlosti i tradicije.³² U tom pogledu, da bi nam činjenice pravne povijesti danas jasnije govorile, treba ih "očistiti" od specifičnosti svog doba, ostavljajući samo "čisti" pravni koncept³³, nakon čega može postati jasno da je stari pravni institut, uspostavljen prije mnogo stoljeća, u suštini analogan današnjim pravnim konstrukcijama, što je posebice primjenjivo za znatan broj privatnopravnih instituta u pozitivnoj primjeni. Prema Zimmermannovim riječima, "nemoguće je ne uzeti u obzir činjenicu da je nakon recepcije rimskog prava u Europi, a prije donošenja velikih građanskih kodifikacija, rimsko pravo bilo jedinstveni, i u praksi primjenjivi pravni okvir u većini sadašnjih zemalja članica Unije".³⁴ Prema tome, osnovu, odnosno zajednički fundament "novog"

²⁸ Zimmermann, R., *Das römisch-kanonische ius commune als Grundlage europäischer Rechtseinheit*, Juristenzeitung, vol. 47, br. 1, 1992., str. 10.

²⁹ Lučić, Z.; Hebib, M., *Rimsko pravo – legitimacijski faktor europskog identiteta*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 64, 2021., str. 273 – 275.

³⁰ Kaser, M.; Knütel, R.; Lohsse, S., *Römisches Privatrecht*, Beck, München, 2017., str. 30.

³¹ Zimmermann, R., *Roman Law and European Culture*, New Zealand Law Review, vol. 3, 2007., str. 366.

³² Hebib, *op. cit.* u bilj. 11, str. 16.

³³ Machovenko, J., *Teisės istorija: Vilniaus universiteto vadovėlis*, VĮ Registrų centras, Vilnius, 2013., str. 11.

³⁴ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 7, str. 188.

ius commune Europaeum nalazimo prije svega u rimskom pravu. Srednjovjekovno europsko *ius commune* više nije bilo isto kao klasično antičko pravo, *usus modernus pandectarum* nije više odgovarao *usu medii aevi*, dok se pandektistička pravna doktrina bitno razlikovala od *ususa modernusa*, a taj se razvoj odvijao upravo putem rimskog prava.³⁵

Upravo zato, neovisno o prisutnim prijedporima i podijeljenim pogledima, za gotovo sve romaniste, velik broj pravnih povjesničara, ali i dobar dio civilista Europe, rimsko pravo je temeljno izvorište i neiscrpni *thesaurus* pravnih iskustava i znanja koji omogućava razumijevanje suvremenog prava.³⁶ Tomu uvelike pridonosi činjenica da je stvoreno bez značajnijih društvenih ograničenja³⁷, što je velikim dijelom eliminiralo ideološke utjecaje³⁸, a naknadno omogućilo njegovu općeprihvaćenost unutar različitih društvenih i političkih konteksta.

Promišljajući o navedenome, nameće se i pitanje koliko smo i u kojoj mjeri uopće evoluirali od rimskih dostignuća koja se kontinuirano potvrđuju kao još uvijek nedosegnuta konstanta. U evolutivnom razvoju znanost je izgrađivala i institute koji nisu uvijek izravno proizašli iz rimskog prava³⁹, što ne umanjuje povijesnu vrijednost rimskog prava koja leži u pružanju temelja za pravne ideje i rješenja.⁴⁰ Ova interpretacija upućuje na ključnu ulogu rimske pravne tradicije kao inspirativnog izvora, a ne rigidnog modela za suvremenu pravnu praksu. S druge strane, ako cijenimo da je opći pravni sustav utemeljen na težnji za stalnošću i kontinuitetom pravnih normi, radi osiguranja pravne sigurnosti⁴¹, onda postaje jasnije zbog čega rimsko pravo, sa svojom logičnošću i pragmatičnošću, ostaje nenadmašan temelj suvremene pravne tradicije, odnosno *lingua franca* of

³⁵ Jhering, R., *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1907., str. 14.

³⁶ Hebib, *op. cit.* u bilj. 11, str. 16.

³⁷ Harke, J. D., *Römisches Recht*, Beck, München, 2016., str. 3.

³⁸ Reitz, M., *Rezeption 2.0 – Wegbereiter für ein Ius privatum Europaeum*, Zeitschrift für das Juristische Studium, vol. 5, 2019., str. 354.

³⁹ Hebib, *op. cit.* u bilj. 11, str. 17.

⁴⁰ O aktualnosti rimskog prava u globalnom kontekstu usp. Hebib, M., *Codice civile cinese e sistema giuridico romanistico*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 72, br. 2-3, 2022., str. 961 – 965.

⁴¹ Petrak, M., *Ius commune i europeizacija bosanskohercegovačkog prava*, u: *Zbornik radova. II međunarodna konferencija: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije II*, vol. 2, Pravni fakultet u Bihaću, Centar za društvena istraživanja Burch univerziteta, Bihać, 2014., str. 103 – 116.

universal jurisprudence.⁴² To stvara mogućnost uporabe rimskog prava kao sredstva za rješavanje pravnih nesuglasica bez uvođenja stranih ili nepoznatih pravnih konstrukata koji bi mogli ometati praktičnu primjenu usklađenih rješenja. Također, primjena rješenja iz rimskog prava pridonosi harmonizaciji, ali omogućuje i uvažavanje nacionalnih i regionalnih specifičnosti prigodom primjene preuzetog prava.⁴³ To svakako ide u prilog stajalištima kako europsko pravo treba biti harmonizirano, ali ne i homogenizirano, jer je europski identitet višeslojan i pravno raznolik. Stoga i njemu pripadajuće pravo treba u određenoj mjeri tomu odgovarati. Europsko pravo može težiti idealima, ali ne bi smjelo lebdjeti bez čvrstog oslonca u stvarnosti, pri čemu treba čuvati pravne različitosti.⁴⁴ Upravo zato harmonizacija utemeljena na rimskom pravnom naslijeđu omogućuje prilagodbu, učinkovito iskorištavajući sličnosti ondje gdje one postoje, uz istodobno uvažavanje specifičnosti pojedinih pravnih sustava unutar djelomično diversificiranog pravnog okvira. To dodatno dolazi do izražaja u kontekstu Bosne i Hercegovine, pravni sustav koje je obilježen i unutarnjom neharmoniziranošću i pluralizmom pravnih izvora. Zato rimsko pravno naslijeđe, kao dio zajedničke pravne tradicije, služi kao kohezijski okvir i polazište za usklađivanje pravnih rješenja u procesu europskih integracija, o čemu će biti riječi u nastavku rada.

3. ODGOVORNOST ZA MATERIJALNE NEDOSTATKE U RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI

Jedan od razloga zbog kojih je pitanje odgovornosti za materijalne nedostatke danas precizno regulirano i harmonizirano na razini Europske unije može se pronaći u snažnom osloncu na rimsko pravno naslijeđe.⁴⁵ Riječ je o jednom od najrazvijenijih područja rimskog obveznog prava, koje je prošlo dinamičan razvojni put. Najstarije jamstvo za materijalne nedostatke uočavamo još u *Lex duodecim tabularum*, gdje je kod mancipacije kao realne kupnje prodavatelj bio

⁴² Horvat, M., *Rimsko pravo u današnjem svijetu*, Alma Mater Croatica, 5-6, 1942.; reprint u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 52, br. 5, 2002., str. 1084.

⁴³ Storme, M., *Good Faith and Contents of Contracts in European Private Law*, Electronic Journal of Comparative Law, vol. 6, br. 1, 2003., 1–9, cit. prema autorovu reprintu, str. 12 – 13.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 6, str. 739 – 741; Karlović, T.; Sukačić, M., *Pactum displicentiae – o pojavi i prvotnoj pravnoj zaštiti*, Pravni vjesnik, vol. 36, br. 2, 2020., str. 52 s uputama na daljnju literaturu i izvore.

odgovoran za točnost podataka o veličini zemljišta.⁴⁶ Ipak, do sustavnijeg razvoja odgovornosti za materijalne nedostatke dolazi putem nadzora na tržnicama koji su obavljali kurulski edili (*aediles curules*).⁴⁷

Tijekom razdoblja rane republike, kupoprodaja (*emptio venditio*) se temeljila na dobroj vjeri stranaka (*bona fides*), ali je odgovornost prodavatelja bila vrlo ograničena.⁴⁸ Kupac je snosio rizik u vezi s eventualnim manjkavostima stvari, osim ako su one bile namjerno prikrivene. Prodavatelj je uživao privilegirani položaj, pod pretpostavkom da nije postupao s prijevarnom namjerom (*dolus*), odnosno svjesno zatajio neke mane (*reticentia*) ili pripisao stvari svojstva koja nema (*dicta in mancipio, leges mancipi*). Odgovarao je i ako bi dao izričita jamstva (*stipulatio*).⁴⁹ U tom se kontekstu posebice ističe institut *stipulatio duplae*, kao oblik ugovornog jamstva kojim bi se prodavatelj obvezao na povrat dvostrukog iznosa cijene u slučaju da prodana stvar ima nedostatke koji su trebali biti javno objavljeni. Ova stipulacija imala je snažan preventivni učinak, budući da je prodavatelja poticala na transparentnost i iskazivanje svih poznatih mana prije zaključenja kupoprodaje. Osim toga, predstavljala je svojevrсни prijelazni oblik između osobne odgovornosti prodavatelja i kasnijeg objektivnog jamstva koje se razvija putem edilskih tužbi.⁵⁰

Dominantan položaj prodavatelja bio je osobito izražen u uvjetima javne trgovine robovima i stokom, gdje su se sklapali mnogi ugovori bez mogućnosti iscrpnog pregleda robe. Trgovci vjerojatno nisu tek tako željeli davati izričita

⁴⁶ Usp. Paul. Sent. 2. 17. 4: “*Distracto fundo si quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus est officio iudicis aestimatione facta convenitur.*”

⁴⁷ Karlović, Sukačić, *op. cit.* u bilj. 45, str. 59 – 60. Detaljnije o trgovini robovima usp. Schiavone, A., *Law, Slaves, and Markets in the Roman Imperial System*, u: Dari-Mattiaci, G.; Kehoe, D. P. (ur.), *Roman Law and Economics, vol. 1: Exchange, Ownership, and Disputes*, Oxford University Press, Oxford, 2020., str. 11 – 34.

⁴⁸ Usp. Hamilton, W. H., *The Ancient Maxim Caveat Emptor*, Yale Law Journal, vol. 40, br. 8, 1931., str. 1133 – 1187; Sukačić, M., *European Consumer in Sales Contract – The Ancient Approach, De Lege Lata & De Lege Ferenda*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 8, 2024., str. 866 – 870.

⁴⁹ Usp. D. 21. 2. 31 (Ulpianus libro 42 ad Sabinum): “*Si ita quis stipulanti spondeat “sanum esse, furem non esse, vispellionem non esse” et cetera, inutilis stipulatio quibusdam videtur, quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur, si non est, frustra est. Sed ego puto verius hanc stipulationem “furem non esse, vispellionem non esse, sanum esse” utilem esse: hoc enim continere, quod interest horum quid esse vel horum quid non esse. Sed et si cui horum fuerit adiectum “praestari”, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio quae ab aedilibus proponitur inutilis erit, quod utique nemo sanus probabit.*”

⁵⁰ Jakab, E., *Praedicere und cavere beim Marktkauf: Sachmängel im griechischen und römischen Recht*, Beck, München, 1997., str. 229 – 240.

jamstva putem stipulacija, osobito kada se radilo o prodaji veće količine robova ili stoke. Upravo je iz takvih situacija proizašla potreba za pravnom regulacijom koja bi štitila kupce. U tom su kontekstu od razdoblja srednje Republike ključnu ulogu imali kurulski edili (*aediles curules*) kao magistrati zaduženi za nadzor nad pravnim prometom na tržnicama.⁵¹ Njihov edikt, vjerojatno iz druge polovice 2. st. pr. Kr., predstavlja prekretnicu u razvoju odgovornosti prodavatelja.

Sadržaj edikta i način djelovanja kurulskih edila detaljno je recentnije raščlanila Donadio, upućujući na to kako oni nisu samo popunjavali praznine civilnog prava već su i kroz svoje edikte i tužbe stvorili paralelan, ali funkcionalno povezan sustav zaštite kupaca, posebice u kupoprodaji robova, a zatim i domaćih, vučnih životinja, dok je pretor intervenirao samo izvan tog područja.⁵² Iako je izvorni sadržaj edikta većinom izgubljen, neke ključne odrednice poznate su na temelju rekonstrukcija.⁵³ Ediktom je bilo regulirano kako je prodavatelj obavezan javno prigodom zaključenja ugovora priopćiti greške i nedostatke (*palam recte pronuntiantio*), odnosno obavijestiti kupce o svim manama, bolestima ili porocima roba. Ako bi prodavatelj prešutio takve nedostatke ili dao lažne izjave, kupac je imao pravo raskinuti ugovor i dobiti povrat novca. Na taj način se kupca štiti od nepoštenih ili nepromišljenih tvrdnji prodavatelja, posebice ističući značaj formulacije *quod eius praestari oportere dicitur*, prema kojoj će prodavatelj biti odgovoran u onoj mjeri u kojoj je to pravedno. Prema Nicholasu, ovakav pristup edila predstavlja ključni iskorak prema zaštiti kupaca i pojmu poštene trgovine u rimskom, a time i europskom pravu.⁵⁴

U slučaju da prodavatelj nije objavio mane niti dao jamstvo, a ako bi se pokazali određeni nedostaci, kurulski edili uveli su dva oblika tužbi: *actio redhibitoria* i *actio quanti minoris*.⁵⁵ Putem *actio redhibitoria* kupac je mogao zahtijevati razvrgnuće ugovora i povrat cijene, dok je putem *actio quanti minoris* mogao zadržati stvar i zahtijevati smanjenje cijene razmjerno skrivenim manama koje umanjuju vrijednost kupljene stvari. U početku su se ta sredstva mogla koristiti unutar ograničenih rokova: dva mjeseca ako nije zaključena stipula-

⁵¹ Usp. Guarino, A., *Storia del diritto romano*, Jovene Editore, Napoli, 1990., str. 223 – 224.

⁵² Donadio, N. *La tutela del compratore tra actiones aediliciae e actio empti*, Giuffrè Editore, Milano, 2004., str. 32 – 35.

⁵³ Aubert, J. J., *Commerce*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge companion to Roman law*, University Press, Cambridge, 2015., str. 221 – 223.

⁵⁴ Nicholas, B., *Dicta Promissave*, u: Daube, D. (ur.), *Studies in the Roman Law of Sale: Dedicated to the Memory of Francis De Zulueta*, Clarendon Press, Oxford, 1959., str. 91 – 101.

⁵⁵ Detaljnije usp. Manna, L., *Actio redhibitoria e responsabilità per i vizi della cosa nell'editto de mancipiis vendundis*, Giuffrè, Milano, 1994., str. 217 *et seq.*

cija, odnosno šest mjeseci ako jest, da bi se poslije vrijeme za pokretanje obiju tužbi ujednačilo na opći rok od šest mjeseci, a potom i godinu dana, neovisno o postojanju stipulacije.⁵⁶

Osnova na koju se kupac prigodom podizanja *actio redhibitoria* pozivao bila je tvrdnja da mu je prodavatelj namjerno ili bez namjere prešutio mane robe, ili da je izričito tvrdio da roba nema mana ili ima određene karakteristike (kojih nema). To se temeljilo na neoborivoj pretpostavci da svaki prodavatelj poznaje svojstva stvari koju prodaje.⁵⁷ Tužba je omogućavala raskid ugovora i povrat u prijašnje stanje, kao da kupoprodaja nikada nije zaključena. Formula je bila *in factum* i *arbitraria*, zbog čega su obje strane bili obvezne na uzajamni povrat onoga što su primile. Iako tužba nije uključivala naknadu štete, njezin je značaj bio dvostruk: s pravnog aspekta, štitila je slabiju stranu u ugovornom odnosu, s filozofskoga, reflektirala je etičku raspravu o sukobu između pravednosti (*iustitia*) i osobne koristi (*utilitas*), koju su iznosili filozofi poput Carneade.⁵⁸ Na taj način ova tužba jasno oslikava kako je rimsko pravo nastojalo uskladiti moralne zahtjeve s ekonomskim stvarnostima tržišta, postavljajući temelje zaštite poštenja u trgovačkim odnosima.

S druge strane, putem *actio quanti minoris* kupac je mogao zadržati stvar i zahtijevati smanjenje cijene.⁵⁹ Obje tužbe, međutim, bile su ograničene nadležnošću edila, te kao takve nisu imale univerzalni karakter. Odnosile su se isključivo na prodaju robova i životinja, gdje je edikt propisivao točno određen, taksativan popis mana koje su smatrane razlogom za odustanak od kupnje ili sniženje cijene. Ipak, navedeni učinci su se naknadno počeli proširivati širom primjenom principa *bona fides*, te implicitnim jamstvom prodavatelja protiv skrivenih nedostataka.⁶⁰ Klasična jurisprudencija, kroz tumačenja istaknutih rimskih pravnika, jasno ilustrira ovaj zaokret. Paulo iznosi slučaj roba za kojeg je

⁵⁶ Kaser, M., *Das Römische Privatrecht, erster abschnitt (das altrömische, das vorklassische und klassische recht)*, Beck, München, 1954., str. 466.

⁵⁷ De Zulueta, F., *The Roman Law of Sale*, Clarendon Press, Oxford, 1945., str. 50. U izvorima usp. D. 21. 1. 1. 2. (*Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium*): "*Causa huius edicti proponendi est, ut occurratur Fallaciis vendentium et emptoribus succurratur, quicumque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiamsi ignoravit ea quae aediles praestari iubent, tamen teneri debere. Nec est hoc iniquum: potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris an calliditate.*"

⁵⁸ D'Amati, L., *L'actio redhibitoria tra giurisprudenza romana e riflessione filosofica*, Teoria e Storia del Diritto Privato, vol. 9, 2016., str. 1 – 37.

⁵⁹ Karlović, Sukačić, *op. cit.* u bilj. 45, str. 59 – 60.

⁶⁰ Detaljnije usp. Monier, R., *La garantie contre les vices cachés dans la vente romaine*, Bibliothèque d'histoire du droit, Recueil Sirey, Paris, 1930., str. 32 *et seq.*

prodavatelj znao da je sklon krađama i bijegu, a tu činjenicu namjerno prešutio, a Gaj, pak, navodi primjer prodaje zemljišta uz tvrdnju o većoj površini, iako je prodavatelj znao da dio zemljišta pripada trećoj osobi.⁶¹ U svim tim slučajevima pravnici ističu prodavateljevu doložnu šutnju kao osnovu za odgovornost.⁶²

U praksi se razvio i običaj da prodavatelj jamči za izostanak mana putem *dicta in venditione*, *dicta promissave* ili putem posebne stipulacije. Osobito je bio značajan *dicta promissave*, koji se odnosi na izričite izjave i obećanja prodavatelja u vezi sa svojstvima prodane stvari. Takva izjava, iako nije nužno bila dio stipulacije, imala je obvezujući karakter te je u slučaju neistinitosti mogla dovesti do primjene pravnih lijekova protiv prodavatelja, zbog čega postaje važan most između običnih izjava u pregovorima i pravno obvezujućih jamstava. Na taj se način dodatno učvršćuje ideja da prodavatelj odgovara za poznate i prešućene nedostatke, sve više i za one koje nije poznao. Odgovornost prodavatelja se postupno objektivizira, što je otvorilo mogućnost kupcu da koristi *actio empti* i bez dokazivanja doložnosti, dok se od prodavatelja očekivalo da izričito isključi odgovornost za nedostatke.⁶³ Postupno objektiviziranje odgovornosti jasno je vidljivo u izvorima:

D. 18. 1. 45 (*Marcianus libro quarto regularum*): “*Labeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. Quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod vendidit praestet.*”

Labeon piše u knjizi posmrtno objavljenih spisa kako je, u slučaju kada netko kupi oštećeno odijelo kao novo, Trebacije smatrao da je prodavatelj dužan nadoknaditi štetu kupcu, ako ovaj nije znao da kupuje oštećeno odijelo (umjesto novog). To mišljenje potvrđuje i Pomponije, a istog je mišljenja i Julijan koji kaže da će prodavatelj, ako sam nije znao, odgovarati samo po toj osnovi, a ako je znao, onda će odgovarati i za štetu koja je iz toga proizašla. Na isti će način i onaj tko, ne znajući, proda mjedenu posudu kao zlatnu, odgovarati tako da je dužan predati zlato koje je prodao.

⁶¹ Zimmermann, *op. cit.* u bilj. 6, str. 306.

⁶² Interesantno je kako Katon i Ciceron opisuju situaciju u kojoj prodavatelj prešuti kupcu da kuća mora biti srušena prema auguralnoj odredbi, što upućuje na koncept paralelnog širenja odgovornosti na temelju krivnje (*culpa*). Detaljnije usp. Honsell, H., *Quod interest im bonae fidei iudicium: Studien zum römischen Schadensrecht*, Beck, München, 1968., str. 79.

⁶³ Kaser, *op. cit.* u bilj. 56, str. 466; De Zulueta, F., *op. cit.* u bilj. 57, str. 50.

Tumačenjem ovog izvora jasno je kako se prodavateljeva odgovornost objektivizira, a kupac se postavlja u znatno zaštićeniji položaj, približavajući ga onim standardima zaštite potrošača koji će slijediti puno kasnije. U kasnijem razvoju prava dolazi i do univerzalizacije primjene *actio redhibitoria* i *actio quanti minoris*. One se počinju primjenjivati na sve vrste prodaje, ne samo robova i stoke kako je to bilo u početku, a kako funkcija kurulskih edila slabi, a potom i biva ukinuta, razlike među tužbama gube na značaju. Odgovornost za nedostatke gotovo u potpunosti prelazi na prodavatelja proširenim djelovanjem *actio empti*.⁶⁴

Tijekom klasičnog razdoblja razlikovala se jasna granica između *actiones aediliciae* i *actio empti*, pri čemu su prve bile formalne i usko ograničene, dok je druga bila šira i općenitija. U Justinijanovu pravu edilsko jamstvo protegnuto je na sve kupnje, te je kupac stekao mogućnost da uvijek može tražiti razvrgnuće kupnje ili sniženje cijene. Prodavatelj je odgovarao i za sva neformalna obećanja i izjave vezane uz kvalitetu stvari (*dicta et promissa*), bez nužnosti sklapanja stipulacija. Odgovoran je bio neovisno o tome je li znao za nedostatke ili nije. *Actio redhibitoria* i *actio quanti minoris* stajale su mu na raspolaganju ako stvar nije imala zadovoljavajuće karakteristike, koje je prodavatelj oglosio ili za koje je izrijeком tvrdio da ih nema. *Actio empti*, za razliku od edilskih tužbi, nije bila vezana uz kratke rokove od šest mjeseci ili godinu dana, te je omogućavala i naknadu štete koja je proizašla zbog materijalnih nedostataka stvari.⁶⁵ Time se otvarala veća fleksibilnost u pristupu odgovornosti prodavatelja, stvarajući pravni temelj koji se u modificiranom obliku prepoznaje u suvremenim europskim zakonodavstvima o zaštiti potrošača.⁶⁶ Dakle, evolucijom rimskog prava

⁶⁴ Kaser, *op. cit.* u bilj. 56, str. 409; Hallebeek, J., *C.4.58.2 and the Civil Remedy for Price Reduction: Two Ways of Reading the Corpus Iuris Civilis*, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, vol. 55, 2008., str. 267 – 281; Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., str. 427; Donadio, *op. cit.* u bilj. 52, str. 203 *et seq.*

⁶⁵ Usp. D. 19. 1. 13. pr. (*Ulpianus libro 32 ad edictum*): “*Iulianus libro quinto decimo inter eum, qui sciens quid aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei: sive igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, sive pecora contagione morborum pecoris perierunt, quod interfuit idonea venisse erit praestandum.*”

⁶⁶ Le Viness, C. T., *Caveat Emptor versus Caveat Venditor*, *Maryland Law Review*, vol. 7, br. 3, 1943., str. 177; Kessler, F., *The Protection of the Consumer under Modern Sales Law, part 1: A Comparative Study*, *Yale Law Journal*, vol. 74, br. 2, 1964., str. 262; Wing, C. K.; Choy, L. H. T., *Let the Buyer or Seller Beware*, *The Journal of Law & Economics*, vol. 54, br. 4, 2011., str. 347 – 348; Sukačić, M., ‘*Some Remarks on Slave-Sellers*’

došlo je do razvoja dvostrukog sustava zaštite kupca, posebnih edilskih tužbi te općih ugovornih mehanizama, koji su poslije spojeni u koherentan model, kakav danas poznajemo u odgovornosti za materijalne nedostatke u potrošačkoj prodaji.⁶⁷ Takav sustav osigurao je stvarnu zaštitu kupca i spriječio da prodavatelj ostane bez posljedica zbog skrivenih mana, a u povijesti prava postao je temelj modernih instituta odgovornosti prodavatelja u građanskom pravu.

4. ZNAČAJ PITANJA ZAŠTITE POTROŠAČA NA UNIJSKOJ RAZINI

Nedvojbeno je da unijski pravni poredak u sferi privatnog prava karakterizira izražena fragmentacija, determinirana specifičnim normativnim razlikama među nacionalnim zakonodavstvima. Ipak, višestruke implikacije globalizacije nameću potrebu za harmonizacijom, koja bi dalekosežno ojačala pravnu sigurnost i predvidivost, olakšala prekograničnu trgovinu i investicije te omogućila jednaku zaštitu imovinskih i neimovinskih prava za fizičke i pravne osobe u njihovim međusobnim pravnim odnosima na tržištu.⁶⁸ Za prilagodbu privatnopravnih odnosa zahtjevima unutarnjeg tržišta nije dovoljno samo "neutralizirati" smetnje za njihovu realizaciju, već je potrebna tzv. pozitivna integracija odgovarajućim normativnim mjerama usklađivanja koje donose upravo institucije EU-a.⁶⁹ U tom smislu zapažamo sve izraženije harmonizacijske napore, s ciljem postizanja što većeg stupnja sličnosti između nacionalnih zakonodavnih rješenja.⁷⁰ Isti se ponajviše ogledaju u obveznom pravu, kroz inicijative kao što su UNIDROIT i Landovi principi, s ciljem uklanjanja prepreka koje ometaju učinkovito djelovanje zajedničkog tržišta, za što je nužna pretpostavka bilo utvrđivanje zajedničke jezgre⁷¹, odnosno jedinstvenog privatnopravnog okvira. Istodobno jasno postoji potreba za posebnim uređivanjem određenih vrsta ugovora, poput potrošačkih. U tim slučajevima, kako Petrić prepoznaje, u skladu s globalnim trendovima, pravo Europske unije prihvaća pristupe socijalne pravde u odnosu na postavke

Liability under Roman Law, Pravni vjesnik, vol. 38, br. 1, 2022., str. 50 – 52; Hallebeek, *op. cit.* u bilj. 64, str. 267 – 281.

⁶⁷ Donadio, *op. cit.* u bilj. 52, str. 321 – 340.

⁶⁸ Josipović, *op. cit.* u bilj. 4, str. 669.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Bouček, *op. cit.* u bilj. 4, str. 10.

⁷¹ Lando, O., *The Common Core of European Private Law and the Principles of European Contract Law*, Hastings International and Comparative Law Review, vol. 21, br. 4, 1998., str. 809 – 823.

klasičnog ugovornog prava.⁷² Time se ugovorno pravo razvija na razmeđu dvaju suprotstavljenih ciljeva, s jedne strane ugovorne autonomije, dok se s druge strane javlja potreba za uvođenjem kogentnih pravnih normi, što je donekle odmak od općih karakteristika u privatnom pravu.⁷³

Kad je u pitanju pravo zaštite potrošača, za razliku od pojedinih područja gdje su nacionalni zakoni često dominantni, ovo područje ima univerzalniju prirodu i nije previše vezano uz specifične nacionalne aspekte sadržaja prava, što znatno umanjuje očekivane izazove koji inače prate harmonizacijski proces. Prva sustavna intervencija u ovom području bila je Direktiva 1999/44/EZ o određenim aspektima prodaje robe široke potrošnje i o jamstvima za takvu robu, kojom je uspostavljen minimalni standard odgovornosti prodavatelja u slučajevima kada roba ne odgovara ugovoru⁷⁴, obrađujući na taj način samo nužne aspekte za učinkovito funkcioniranje unutarnjeg tržišta.⁷⁵ U svojoj je srži Direktiva 1999/44/EZ uspostavila model objektivne odgovornosti prodavatelja za neusklađenost robe s prodajnim ugovorom, čime je znatno ojačan pravni položaj potrošača.⁷⁶ Pojam neusklađenosti obuhvatio je i vidljive i skrivene nedostatke, osim u slučajevima kada je potrošač bio svjestan manjkavosti ili je nedostatak proizašao iz njegova doprinosa, čime je suženo polje odgovornosti u skladu s načelom lojalne suradnje među ugovornim stranama.⁷⁷ Kao posebice važnu ističemo odredbu čl. 3. Direktive 1999/44/EZ, kojom se potrošaču priznaje pravo da alternativno zahtijeva otklanjanje nedostatka ili isporuku nove robe, sniženje cijene odnosno raskid ugovora, uz obvezu poštovanja razumnog roka. Dakle, prava su formalno podijeljena na primarna (očuvanje ugovora kroz otklanjanje nedostatka, isporuku nove robe ili sniženje cijene) i sekundarna (raskid ugovora), pri čemu potrošač zadržava diskreciju u odlučivanju.⁷⁸ Uspoređujući odredbe Direktive 1999/44/EZ u odnosu na prethodno izložena rješenja klasičnog rimskog prava, recepcija rimskih obveznopравnih rješenja ogleda se u preuzimanju

⁷² Petrić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 337.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Usp. Direktiva 1999/44/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 25. svibnja 1999. o određenim aspektima prodaje robe široke potrošnje i o jamstvima za takvu robu, Službeni list Europske unije, L 171. Detaljnije usp. Gavella, N. et al., *Europsko privatno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 176 – 177.

⁷⁵ Josipović, T., *Privatno pravo Europske unije – posebni dio*, Narodne novine, Zagreb, 2022., str. 138.

⁷⁶ Čl. 2, st. 2 Direktive 1999/44/EZ o određenim aspektima prodaje potrošne robe i pratećih garancija (Službeni list Europske unije, L 171).

⁷⁷ Usp. čl. 2, st. 3 Direktive 1999/44/EZ.

⁷⁸ Šabić Učanbarlić, *op. cit.* u bilj. 18, str. 129.

principa objektivne odgovornosti prodavatelja za skrivene nedostatke (*emptio venditio*), implicitna jamstva prodavatelja protiv neusklađenosti (*ex fide bona*), prava na raskid ugovora i povrat cijene (*actio redhibitoria*), prava na sniženje cijene (*actio quanti minoris*), podjele potrošačkih prava na primarna i sekundarna, kao i konceptu precizno određenih rokova za ostvarivanje prava potrošača, koji imaju svoju analogiju u rimskim vremenskim ograničenjima za pokretanje postupaka pravne zaštite. Ovakav normativni okvir ostao je na snazi u unijskom pravu sve do 2019. godine, kada je donošenjem nove direktive prethodna formalno dero-girana. Ipak, sadržaj Direktive 1999/44/EZ za naše istraživanje ostaje osobito relevantan u kontekstu uređenja zaštite potrošača na razini Bosne i Hercegovine iz razloga koji će u nastavku biti preciznije obrazloženi.

Direktiva 1999/44/EZ, iako danas formalno izvan snage, nacionalnim pravnim sustavima otvorila je dvije različite normativne putanje. U istom je smjeru pritom nastavila djelovati i Direktiva (EU) 2019/771.⁷⁹ Prva putanja jest ograničiti primjenu pravila samo na potrošačke ugovore radi usklađivanja s pravom EZ-a, dok je druga usmjerena integraciji tih pravila kao temelja za opću odgovornost za materijalne nedostatke kod svih kupoprodaja (i drugih naplatnih ugovora), osim onda kada su pravila primjenjiva isključivo za zaštitu potrošača.⁸⁰

Donošenjem Direktive (EU) 2019/771 uvodi se stroža hijerarhija pravnih lijekova, pri čemu se pravo potrošača na raskid ugovora ili sniženje cijene može ostvariti tek ako se stvar ne popravi ili zamijeni.⁸¹ Dodatno, proširen je materijalni opseg regulacije, osobito u pogledu digitalnih elemenata robe, te je prodavatelju u prvih 12 mjeseci od isporuke nametnut teret dokazivanja postojanja neusklađenosti.⁸² Navedene promjene reflektiraju suvremenu dinamiku tržišta, obilježenu ubrzanom digitalizacijom, rastućom složenošću proizvoda i globalnim karakterom trgovačkih odnosa. Istodobno, one otvaraju niz pitanja vezanih uz praktičnu transpoziciju u nacionalna zakonodavstva država članica. Dvojba se ponajprije odnosi na izbor zakonodavne tehnike: hoće li se nova pravila implementirati donošenjem posebnih propisa o zaštiti potrošača, u obliku samostalnih mjera, ili pak njihovim uklapanjem u postojeće zakonske odredbe. Otvoreno ostaje i pitanje kako postupati u područjima prepuštenima

⁷⁹ Direktiva (EU) 2019/771 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 2019. o određenim aspektima ugovora o kupoprodaji robe, izmjeni Uredbe (EU) 2017/2394 i Direktive 2009/22/EZ te stavljanju izvan snage Direktive 1999/44/EZ, Službeni list Europske unije, L 136.

⁸⁰ Petrić, S., *Odgovornost za materijalne nedostatke stvari prema novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 1, 2006., str. 97.

⁸¹ Usp. čl. 13 Direktive (EU) 2019/771.

⁸² Posebno usp. Preambulu 1 i čl. 11 (EU) Direktive 2019/771.

nacionalnoj diskreciji, primjerice u regulaciji nedigitalnih usluga, te u kojoj mjeri zakonodavac treba voditi računa o jasnoći i preglednosti normi u odnosu na krajnje korisnike.⁸³ Sve su to izazovi s kojima se države članice suočavaju u procesu implementacije, no unatoč tim praktičnim poteškoćama, ključni dogmatski elementi koji proizlaze iz rimskog prava, poput objektivne odgovornosti prodavatelja, implicitnih jamstava o sukladnosti robe (*ex fide bona*), kao i strukture pravnih lijekova koje funkcionalno odgovaraju *actio redhibitoria* i *actio quanti minoris*, ostaju jednako relevantni.⁸⁴

5. BOSANSKOHERCEGOVAČKA DEHARMONIZIRANOST I AKTUALNOST RIMSKIH RJEŠENJA

Iako je socijalistička revolucija uvelike transformirala bosanskohercegovačku pravnu kulturu nakon Drugoga svjetskog rata, privatno pravo je u najvećoj mjeri ostalo pod utjecajem austrijskog Općeg građanskog zakonika (u nastavku OGZ), kojega je primjena počela *de facto* austrougarskom okupacijom, od kada je više od jednog stoljeća prisutan u domaćoj pravnoj praksi i zakonodavstvu.⁸⁵ Vrijednosti i instituti rimskog prava nisu u Bosnu i Hercegovinu dospjeli isključivo posredovanjem OGZ-a, budući da tragove njihove prisutnosti nalazimo još

⁸³ O praktičnoj implementaciji Direktive (EU) 2019/770 i Direktive (EU) 2019/771 u zakonodavstvima država članica usp. Giliker, P., *The Challenges of Transposing (and Not Transposing) The Sale of Goods Directive and the Digital Content and Services Directive into Common Law Jurisdictions: Ireland and Post-Brexit England and Wales*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 775 – 795; Serafin, R., *The Italian Implementation of the Sale of Goods Directive: Another Nail in the Coffin of a General Sales Law?*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 817 – 835; Gioia, G.; Lener, S. M., *The Protection of Individuals Against Privacy-Invasive and Discriminatory Inferences Under European Law: From the General Data Protection Regulation and the Digital Content and Services Directive to the Artificial Intelligence Act*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 861 – 880; Lutman, K., *Restitution After Termination for Breach of a Contract for the Supply of Digital Content and Services: A Tough Row to Hoe*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 881 – 897.

⁸⁴ Time se i potvrđuje trajna vrijednost rimske pravne tradicije kao temelja europskog privatnog prava i u kontekstu suvremenih pravnih izazova. U kontekstu globalne aktualnosti u izvan europskom prostoru, u zemljama poput Japana, Izraela, dijelovima Kanade, usp. Reimann, M., *Product Liability in a Global Context: The Hollow Victory of the European Model*, *European Review of Private Law*, vol. 11, br. 2, 2003., str. 128 – 154; Taschner, H. C., *Harmonization of Product Liability in the European Community*, *Texas International Law Journal*, vol. 34, br. 1, 1999., str. 22 – 34.

⁸⁵ Bečić, M., *Između Orijenta i Okcidenta: Recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2022., str. 57.

u srednjovjekovnom razdoblju, ponajprije kroz trgovačke veze s Dubrovnikom i istočnojadranskim primorskim gradovima, kojih je pravo, oblikovano duhom *ius commune*, izrazito utjecalo na razvoj pravne prakse u predosmanskom razdoblju.⁸⁶ Ipak, nedvojbeno je kako je OGZ imao ključnu ulogu u europeizaciji prava u suvremenom smislu od druge polovice 19. stoljeća, donoseći jasne ideje rimskog prava⁸⁷, izražene kroz pojmove, principe, institute, *regulae iuris*, i dr.⁸⁸

OGZ, kojega su propisi o materijalnim nedostacima očigledno utemeljeni na rimskom pravu, poput obveze pregleda predane stvari, vezanosti nedostataka uz ugovorenu ili uobičajenu uporabu, pristupa u slučaju postojanja skrivenog materijalnog nedostatka, sredstava pravne zaštite (poput tužbi *actio redhibitoria* i *quantum minoris*)⁸⁹, unio je u Bosnu i Hercegovinu zapadni oblik rimske pravne

⁸⁶ Imamović, M., *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003., str. 108 – 109., Lilek, E., *Iz društvenog i državnog ustrojstva Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku*, Velika gimnazija, Sarajevo, 1889, str. 6 – 8., Hebib, M., *Medieval Bosnia and ius commune: Analysis of the Testament of the Knight Pribislav Vukotić*, u: *Contradictions of the Contemporary Law*, vol. 3, Pravni fakultet Istočno Sarajevo, 2021., str. 103 – 123., Drino, Dž.; Londrc, B., *Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (europeizacija bosanskog prava?)*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 8, br. 1, 2017., str. 45 – 49. Primjere iz ugovornih isprava usp. Kurtović, E. et al. (ur.), *Codex diplomaticus Regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države*, Mladinska knjiga, Sarajevo 2018.: “Božidar, čovjek Radosava Vukmirića – ugovor o zakupu zemlje” (str. 516), “Mladien Medulinović – ugovor o zakupu dućana” (str. 644), “Miroslav Novaković – ugovor o prijevozu tkanine” (str. 626), “Radoslav Berojević – ugovor o prijevozu robe do Olova” (str. 350) i “Radonja iz Nevesinja – ugovor o službi Antoniju Ganelli” (str. 347), gdje se u formulaciji, terminologiji i strukturi ogledaju elementi recepcije rimskog obveznog prava (*locatio conductio rei*, *locatio conductio operis* i *operarum*, *consensus*, *testes* i sl.).

⁸⁷ O rimskim osnovama OGZ-a usp. Steinwenter, A., *Der Einfluss des römischen Rechts auf die Kodifikation des bürgerlichen Rechts in Österreich*, u: *L'Europa e il diritto Romano. Studi in memoria di Paolo Koschaker*, vol. 1, Giuffrè, Milano, 1954., str. 405 et seq.; Koschembahr-Lyskowski, J., *Zur Stellung des römischen Rechtes im allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche für das Kaisertum Österreich*, u: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches*, vol. 1, Manzschke Verlags und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1911., str. 211 et seq.

⁸⁸ Wendehorst, C., *Zum Einfluss pandektistischer Dogmatik auf das ABGB*, u: Fischer-Czermak, C.; Hopf, G.; Kathrein, G.; Schauer, M. (ur.), *Festschrift 200 Jahre ABGB*, Manzschke Verlags und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011., str. 78; Popović, D.; Šarkić, S., *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Draganić, Beograd, 1996., str. 134; Karlović, T.; Rapić, I., *Kupoprodaja uz pridržaj boljeg kupca (in diem addictio) u rimskoj pravnoj tradiciji*, Pravni vjesnik, vol. 34, br. 3-4, 2018., str. 18 – 20.

⁸⁹ Held, H. R.; Novak, T., *Materijalni nedostaci kod kupoprodaje stoke u režimu OGZ-a*, Pravni vjesnik, vol. 40, br. 2, 2024., str. 40.

tradicije na najneposredniji način.⁹⁰ U postsocijalističkom razdoblju ove su ideje dodatno afirmirane u procesu ponovne izgradnje pravnog sustava, pri čemu je u sferi privatnog prava aktualizirano vraćanje korijenima učvršćenima ranijom primjenom OGZ-a.⁹¹

Unatoč provedenoj europeizaciji, univerzalnost ideja rimskog prava je još uvijek aktualna, i to na dvije razine. Na prvom mjestu, daytonska Bosna i Hercegovina u mnogočemu je donijela podijeljene nadležnosti između Bosne i Hercegovine, dva entiteta (Republika Srpska i Federacija BiH), distrikta Brčko te kantona na području Federacije BiH. Upravo zbog toga, u svim reformskim procesima (osobito u privatnom pravu) oslanjanje na ideje, koncepte i argumente rimske pravne tradicije, relevantne gotovo za svaki pravni problem, izravno pridonosi unutarnjoj harmonizaciji pravnog poretka. S druge strane, kandidacijski status donosi izazove neophodne harmonizacije s unijskim pravom. Primjeri unutarnje deharmoniziranosti u privatnom pravu vidljivi su u pitanju bračne stečevine⁹², upisa nekretnina⁹³, zemljišnog duga⁹⁴, i drugim primjerima, što predstavlja samo dio šireg spektra postojeće pravne neusklađenosti. Međutim, pritisak koji dolazi iz procesa europskih integracija nije jedini razlog koji opravdava neophodnost harmonizacije pravnog sustava Bosne i Hercegovine u ovoj fazi. S aspekta unutarnjeg pravnog razvoja, usklađivanje pravnih normi predstavlja preduvjet jamčenja pravne sigurnosti i predvidivosti, afirmacije vladavine prava, pa samim tim efektivne zaštite širih prava građana. Na gospodarskom planu, ona predstavlja važan instrument za jačanje povjerenja investitora, stvaranje povoljnijeg poslovnog ambijenta, kao i osiguranje pravne infrastrukture nužne za sigurnu i učinkovitu trgovinu unutar zemlje, ali i za funkcionalnu integraciju u jedinstveno unijsko tržište. Na tom tragu, pravni sustav Bosne i Hercegovine stoji kao vrlo specifičan primjer deharmonizacije, koji uključuje tipičnu situa-

⁹⁰ Usp. Horvat, M., *Rimsko pravo u našem pravnom studiju*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 2, 1951., str. 101; Hebib, *op. cit.* u bilj. 8, str. 669; Hebib, M.; Grbo, Z., *Značaj i uloga Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu europeizacije prava u Bosni i Hercegovini*, Pravna misao, br. 1-2, 2025., str. 76 – 88.

⁹¹ Usp. Hebib, M.; Šećerkadić, A., *Ležeca ostavina* (hereditas iacens): rimski koncept i suvremeno zakonodavstvo, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 63, 2020., str. 121 – 155.

⁹² Usp. Oruč, E., *Bračna stečevina u zakonodavstvu i sudskoj praksi Bosne i Hercegovine*, Journal of Education and Humanities, vol. 3, br. 1, 2020., str. 105 – 119.

⁹³ Usp. Povlakić, M., *Načelo povjerenja u zemljišnu knjigu u najnovijoj praksi Vrhovnog suda Federacije BiH*, Nova pravna revija, vol. 1, 2014., str. 41 – 50.

⁹⁴ O izostanku primjene zemljišnog duga u Republici Srpskoj usp. Babić, I.; Medić, D.; Hašić, E.; Povlakić, M.; Velić, L., *Komentar Zakona o stvarnim pravima Republike Srpske*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011., str. 28.

ciju postojanja različitih pravnih normi koje se odnose na iste pravne situacije, što podrazumijeva da subjekti prava ne mogu jasno odrediti koja norma ima prednost, ali i manje tipičnu situaciju u kojoj uočavamo postojanje različitih setova pravila na različitim razinama zakonodavstva, koja u osnovi govore isto, ali gotovo paralelno koegzistiraju.

Zaštita potrošača u okviru ugovora o potrošačkoj prodaji temeljno se unutar bosanskohercegovačkog zakonodavstva regulira Zakonom o zaštiti potrošača Bosne i Hercegovine (u nastavku ZZP BiH).⁹⁵ Na entitetskoj razini usvojen je Zakon o zaštiti potrošača Republike Srpske (u nastavku ZZP RS).⁹⁶ U Federaciji BiH radna skupina radi na pripremi teksta novog Zakona o zaštiti potrošača.⁹⁷ Trenutačno se u praktičnom smislu odgovornost za materijalne nedostatke regulira ponajprije entitetskim zakonima o obveznim odnosima (u nastavku ZOO FBiH i RS). Prvi ZZP je u Bosni i Hercegovini donesen 2002. godine⁹⁸, a izvan snage stavljen je donošenjem ZZP-a iz 2006. godine, koji je i danas na snazi.⁹⁹ Navedeni zakon bio je jedan od rezultata u procesu zaključivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Europskim zajednicama i njihovim državama članicama kojim je, među ostalim, Bosna i Hercegovina preuzela obvezu osiguranja postupnog usklađivanja postojećih i svih budućih zakona s pravnom stečevinom Zajednice, odnosno usvajanja *acquisa*.¹⁰⁰ Prigodom donošenja ovog zakona, kao i danas, bila su relevantna ista pitanja, primarno hoće li se proces usklađivanja sa *acquisom* učinkovitije realizirati u okviru izmjene već postojećih zakona o obveznim odnosima ili donošenjem novih.

Prve su aktivnosti u tom pogledu bile poduzete u okviru rada na Nacrtu Zakona o obveznim odnosima, a s obzirom na to da se u Bosni i Hercegovini već dulje promišljalo i radilo na reformiranju ZOO-a.¹⁰¹ Ovaj Nacrt je, naime, obuhvatio i rješenja kojima bi se u domaće pravo transponirale pojedine potrošačkopravne direktive, no, zbog nedostatka potrebne političke suglasnosti glede razine usvajanja predmetnog zakona, donošenje novog državnog zakona u po-

⁹⁵ ZZP BiH, Službeni glasnik BiH, br. 25/06 i 88/15.

⁹⁶ ZZP RS, Službenik glasnik RS, br. 6/12, 63/14, 18/17 i 90/21.

⁹⁷ Usp. Vlada Federacije BiH, *Brojne novosti za potrošače i trgovce u novom tekstu zakona o zaštiti potrošača FBiH*, <https://fbihvlada.gov.ba/bs/brojne-novosti-za-potrosace-i-trgovce-u-novom-tekstu-zakona-o-zastiti-potrosaca-fbih>, (21. srpnja 2025.).

⁹⁸ ZZP BiH, Službeni glasnik BiH, br. 17/02 i 44/04.

⁹⁹ ZZP BiH, Službeni glasnik BiH, br. 25/06 i 88/15.

¹⁰⁰ Čl. 70, st. 1 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Europskim Zajednicama, Službeni list Europske unije, L 278.

¹⁰¹ Šabić Učanbarlić, *op. cit.* u bilj. 18, str. 36; Morait, B.; Bikić, A., *Objašnjenja uz Nacrt Zakona o obligacionim odnosima*, GTZ, Sarajevo, 2006., str. 7 – 9.

dručju zaštite potrošača se, u krajnjoj liniji, pokazalo kao pragmatičnije rješenje. Na tom tragu, iako je prigodom usvajanja aktualnog ZZP-a BiH učinjeno mnogo propusta na koje ćemo detaljnije uputiti u nastavku, sam akt donošenja sustavnog zakona u području zaštite potrošača inicijalno je ocijenjen kao pozitivan iskorak Bosne i Hercegovine prema zadovoljavanju uvjeta za pridruživanje EU-u. S druge strane, ovaj se zakon od trenutka donošenja nije znatnije usklađivao s razvojem unijskog prava. Povremena normativna prilagođavanja odvijala su se uglavnom izvan njegova okvira, ponajviše kroz entitetske propise, čime je propuštena prigoda za sustavnu harmonizaciju na državnoj razini.¹⁰² Tijekom 2012. godine, donesen je i ZZP RS koji, uz sedam poglavlja potpuno istovjetnog sadržaja državnog zakona, sadržava neka drukčija rješenja, ali iste propuste.

U pogledu konkretnog sadržaja državnog zakona na primjeru odgovornosti za materijalne nedostatke, u komparaciji sa sadržajem Direktive 1999/44/EZ, a koja je u doba donošenja zakona bila važeća, isti pokazuje jasne nedostatke koji odstupaju od standarda zaštite potrošača koji se navedenom direktivom nastoje ostvariti.¹⁰³ Tako ZZP BiH daje užu definiciju potrošača od one koju daje Direktiva, a problematiku pretpostavke odgovornosti prodavatelja, izuzme li se potrošačeva obveza reklamacije u za to previđenim rokovima, uopće ne regulira, upućujući time na primjenu ZOO-a, ali dajući propis o reklamaciji koji nije usuglašen s prije važećom, a samim tim ni novom unijskom direktivom.¹⁰⁴ Preciznije govoreći, prema ZZP-u BiH "trgovac je u slučaju nesaobraznosti proizvoda, na zahtjev i po izboru potrošača, dužan zamijeniti proizvod s nedostatkom novim ispravnim proizvodom, vratiti plaćeni iznos i nadoknaditi stvarne i razumne troškove povrata, ili otkloniti nedostatak o svom trošku. Ako je nedostatak vidljiv, potrošač mora dostaviti pisani zahtjev u roku od osam dana od preuzimanja proizvoda, dok za skrivene nedostatke zahtjev mora biti podnesen u roku od dva mjeseca od dana saznanja, a najkasnije u roku od dvije godine od dana preuzimanja".¹⁰⁵ ZZP RS predviđa identične materijalne zahtjeve potrošača, ali propisuje rok odgovornosti trgovca do dvije godine od prijelaza rizika, uz obvezu potrošača da o nedostatku obavijesti trgovca u roku od 60 dana od saznanja, a najkasnije u roku od dvije godine.¹⁰⁶

S druge strane, entitetski zakoni o obveznim odnosima (ZOO), istovjetni po sadržaju za ovo pitanje, propisuju da "kad se poslije prijema stvari od strane

¹⁰² Šabić Učanbarlić, *op. cit.* u bilj. 18, str. 36.

¹⁰³ *Ibid.*, str. 36.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 96.

¹⁰⁵ Usp. čl. 18 i 19 ZPP BiH, Službeni glasnik BiH, br. 25/06 i 88/15.

¹⁰⁶ Usp. čl. 26 i 27 ZPP RS, Službenik glasnik RS, br. 6/12, 63/14, 18/17 i 90/21.

kupca pokaže da stvar ima neki nedostatak koji se nije mogao otkriti uobičajenim pregledom prigodom preuzimanja stvari (skriveni nedostatak), kupac je dužan, pod prijetnjom gubitka prava, da o tom nedostatku obavijesti prodavatelja u roku od osam dana, računajući od dana kad je nedostatak otkrio, a kod ugovora u gospodarstvu bez odlaganja”.¹⁰⁷ Osim toga, “prodavatelj ne odgovara za nedostatke koji se pokažu po proteku šest mjeseci od predaje stvari, izuzev kad je ugovorom određen duži rok”.¹⁰⁸ U pogledu pravne zaštite, ZOO daje kupcu pravo da zahtijeva zamjenu stvari, otklanjanje nedostatka, sniženje cijene ili raskid ugovora, uz mogućnost zahtjeva za naknadu štete.¹⁰⁹

Sumirajući sadržaj prethodno navedenih propisa, jasno se uočava da je utvrđivanje objektivnog (prekluzivnog) roka u kojem prodavatelj odgovara za materijalne nedostatke, odnosno u kojem kupac može ostvariti svoja prava po toj osnovi, normativno riješeno na različite načine u domaćem zakonodavstvu. Cijeneći da je državni ZZP *lex specialis* u odnosu na federalni ZOO, pritom cijeneći da isto vrijedi i za ZZP RS u odnosu na ZOO RS, evidentno je riječ o kompleksnoj pravnoj situaciji. Jasno je kako je potrošača u vezi s pitanjem ovog roka moguće zaštititi na način da, s obzirom da je riječ o koliziji rješenja ZZP-a i ZOO-a, budu primijenjena rješenja koja su za njega povoljnija.¹¹⁰ Međutim, kako oskudnost odredbi ZZP-a upućuje na nerijetku primjenu ZOO-a, to iz perspektive potrošača može stvoriti konfuziju u pogledu propisa koji su na njega u danom slučaju primjenjivi.

Na tom tragu, valja skrenuti pozornost na još jednu normativnu manjkavost u regulaciji odgovornosti prodavatelja za materijalne nedostatke, i to drukčije prirode. Naime, bosanskohercegovački potrošač je u nepovoljnijem položaju i kada je riječ o pravima koja proizlaze iz čl. 18 st. 1 ZZP-a BiH, u kojem se navodi pravo na zamjenu i popravak, te pravo na povrat plaćenog iznosa i naknadu razumnih troškova vraćanja proizvoda s nedostatkom. U normativnom tekstu zakona izostaje pravo na sniženje cijene, kao i jasno formulirano pravo na raskid ugovora, iako se potonje može posredno interpretirati iz prava na povrat novca. Nasuprot tomu, entitetski ZOO-i eksplicitno predviđaju i pravo na

¹⁰⁷ Usp. čl. 481 Zakona o obveznim odnosima Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list RBiH, br. 2/92, 13/93, 13/94 i Službene novine FBiH, br. 29/03, 42/11 i čl. 481 Zakon o obveznim odnosima Republike Srpske, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službenik glasnik RS, br. 17/93, 3/96, 37/01 – dr. zakon, 39/03, 74/04.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Usp. čl. 488 ZOO FBiH, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list RBiH, br. 2/92, 13/93, 13/94 i Službene novine FBiH, br. 29/03, 42/11.

¹¹⁰ Šabić Učanbarlić, *op. cit.* u bilj. 18, str. 69.

sniženje cijene i raskid ugovora (čl. 488 ZOO-a FBiH, čl. 488 ZOO-a RS), što omogućava ostvarenje zaštite potrošača u skladu sa standardima postavljenima tadašnjom Direktivom 1999/44/EZ, a potom i Direktivom 2019/771/EU koja je uvela preciznu hijerarhiju u primjeni ovih prava.¹¹¹ Ovakvo stanje, međutim, upućuje na metodološku nedosljednost: *lex specialis* koji je donesen upravo s ciljem harmonizacije s pravom EU-a ne sadržava osnovne institute koji čine srž predmetne direktive, čime se potrošačeva zaštita paradoksalno ostvaruje putem općeg obveznogpravnog zakonodavstva.

Samim tim, ako se ZZP i ZOO međusobno ne usklade ili se jasnije ne odredi kojim zakonom se ovo područje u cijelosti regulira, dolazi do problema u tumačenju i primjeni prava. To rezultira nejasnoćama i nesigurnošću za sve strane u pravnom odnosu: potrošače, prodavatelje, čak i sudove. To izravno narušava osnovna načela privatnog prava EU-a, posebice načelo transparentnosti i načelo opravdanih očekivanja.¹¹² Načelo transparentnosti zahtijeva da informacije budu jasno i razumljivo predstavljene ugovornoj strani, te da norme koje uređuju ugovorne odnose budu jednoznačne i dostupne.¹¹³ S druge strane, načelo opravdanih očekivanja pretpostavlja konzistentan pravni sustav koji stvara pouzdanje u zaštitu prava i jasnoću pravnog položaja.¹¹⁴ Međutim, kada postoji normativna paralelizacija, ova očekivanja se ruše, bez obzira na hijerarhijsku snagu pojedinih normi.

Osim toga, krajnje je nesvrhovito imati državni zakon koji je formalno usmjeren na usklađivanje s unijskim pravom, a da se njime ne razrađuju ključni instituti tog prava u cijelosti, niti se njime provode potrebne reforme koje bi odražavale njegov daljnji razvoj. Ovaj raskorak ne ogleda se isključivo u normativnim odstupanjima u pogledu sadržaja pojedinačnih instituta već i u očiglednoj slabosti mehanizama kojima se potrošačima omogućava ostvarenje njihovih prava u praksi. U tom kontekstu posebice zabrinjava što u Bosni i Hercegovini gotovo da ne postoje učinkoviti mehanizmi kolektivne zaštite potrošača, iako oni predstavljaju ključni instrument suvremenog europskog prava.¹¹⁵ Kako navode

¹¹¹ Jednako je regulirano i čl. 410, st. 1, odnosno čl. 420 Zakona o obveznim odnosima RH (Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22 i 155/23.

¹¹² Josipović, *op. cit.* u bilj. 75, str. 24.

¹¹³ Kasler i Kaslerne Rabai, C-26/13. ECLI:EU:C:2014:282, Sud pravde Europske unije, 30. travnja 2014.

¹¹⁴ Josipović, *op. cit.* u bilj. 75, str. 24.

¹¹⁵ Povlakić, M.; Mezetović Medić, S., *Kolektivna zaštita (potrošača) prema pravu Europske unije i pravu Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, vol. 14, 2016., str. 262.

Meškić i Povlakić, pravna zaštita potrošača se u praksi svodi na administrativne i inspekcijske mjere, dok je mogućnost reprezentativnih tužbi isključena, što zajedno s visokim troškovima postupka i slabim pristupom pravnoj pomoći dovodi do obeshrabrivanja zahtjeva i neučinkovite primjene privatnopravnih normi, uključujući i one o odgovornosti prodavatelja.¹¹⁶ Zbog svega navedenoga domaći okvir ne ispunjava zahtjeve funkcionalne transparentnosti ni standarde EU-a u području privatnog prava, što ozbiljno kompromitira cjelokupan proces europske integracije u ovoj sferi.

Ipak, unatoč evidentnoj normativnoj fragmentaciji u području zaštite potrošača, važno je istaknuti da entitetski zakoni o obveznim odnosima, utemeljeni na zakonskom tekstu iz 1978. godine i prožeti rimskom pravnom tradicijom, pružaju koherentnu osnovu za tumačenje i primjenu temeljnih instituta u ovom području. Zajednička osnova, izražena kroz identična rješenja u entitetskim zakonima o obveznim odnosima, omogućuje viši stupanj pravne sigurnosti i predvidivosti na području cijele Bosne i Hercegovine, za razliku od mnogih drugih pitanja i instituta koji su u znatnoj mjeri neusklađeni.¹¹⁷

6. ZAKLJUČAK

Analizom normativnog okvira odgovornosti za materijalne nedostatke u bosanskohercegovačkom pravu, kroz prizmu zahtjeva aktualne europeizacije, skreće se pozornost na višeslojnu disfunkcionalnost postojećeg zakonodavstva. Iako formalno usklađen s pravom Europske unije, državni Zakon o zaštiti potrošača (ZZP BiH) ostaje supstantivno i funkcionalno neusklađen, ne samo s europskim standardima nego i sa zahtjevima sustavne koherentnosti unutar samog pravnog poretka Bosne i Hercegovine. Pritom se jasno ogleda problem horizontalne zakonodavne nekoordiniranosti, koja se, unatoč normativnoj simetriji entitetskih zakona, manifestira kao prepreka djelotvornoj pravnoj integraciji.

U tom se kontekstu jasno nameće potreba za sveobuhvatnom reformom. Ta reforma bi, u idealnom scenariju, podrazumijevala napuštanje fragmentiranog koncepta zasebnog potrošačkog zakonodavstva i integraciju relevantnih pravila iz područja potrošačke prodaje u Zakon o obveznim odnosima, pri čemu bi europski pravni standardi, osobito oni iz Direktive 2019/771/EU, poslužili kao normativni okvir. No, i u slučaju zadržavanja posebnog zakona, ključno je

¹¹⁶ Usp. Meškić, Z.; Povlakić, M., *Collective Redress in Consumer Protection in Bosnia and Herzegovina*, u: *Collective Redress Mechanisms in Consumer Protection in the European Union and the South East Europe: comparative study*, GIZ, Skoplje, 2018, str. 139 – 213.

¹¹⁷ Morait, Bikić, *op. cit.* u bilj. 101, str. 9.

osigurati njegovu unutarnju logičnost, dogmatsku dosljednost i usklađenost s temeljnim načelima privatnog prava.

U bosanskohercegovačkom kontekstu, metodološki ovdje posebno mjesto zauzima odnos između zajedničke pravne tradicije i modernog zakonodavstva. Naime, rimsko pravo ne može se shvatiti tek kao povijesna osnova suvremenih sustava, već kao latentni normativni instrument koji omogućuje racionalizaciju i kontekstualizaciju pravnih rješenja današnjice. Instituti poput objektivne odgovornosti prodavatelja, *ex bona fide* jamstva, kao i učinci tužbi *actio redhibitoria* i *quantum minoris* nisu napušteni, već su reinterpretirani i prilagođeni potrebama suvremenog tržišta, pri čemu zadržavaju svoju dogmatsku jasnoću i funkcionalnu vrijednost. U tom smislu, proces harmonizacije s europskim pravom ne treba promatrati kao jednostavan prijenos stranih rješenja, već kao reafirmaciju i aktivaciju vlastitih pravnih resursa. Upravo činjenica da su temeljni instituti suvremenog potrošačkog prava, kao što su objektivna odgovornost, hijerarhija pravnih lijekova ili načelo dobre vjere, duboko ukorijenjeni u rimsko pravno naslijeđe, pokazuje da Bosna i Hercegovina već posjeduje konceptualne temelje za pravno usklađivanje. Stoga reforma domaćeg zakonodavstva predstavlja prigodu za nadgradnju vlastite pravne tradicije u skladu s duhom i strukturom *ius commune Europaeum*.

Također, kako bi se izbjegla daljnja normativna fragmentacija i osigurala pravna sigurnost, ključno je uspostaviti jednoznačnu terminologiju, jasno razgraničiti primarna i sekundarna prava potrošača, te uskladiti rokove i pravne lijekove s europskim standardima. Time se uz formalnu usklađenost s pravom EU-a istodobno potvrđuje i pripadnost zajedničkoj pravnoj kulturi koja proizlazi iz kontinuirane evolucije rimskog prava. U tome leži stvarna vrijednost koncepta *ius commune Europaeum*, ne kao idealiziranog projekta unifikacije, već kao metodološke konstante u razvoju pravnih sustava koji dijele zajedničku pravnu tradiciju. Na taj se način potvrđuje da europski pravni identitet nije posljedica pukog institucionalnog članstva u Europskoj uniji, nego izraz pravne svijesti i tradicije društava koja, u različitim intenzitetima, baštine rimsko pravno naslijeđe. Konačno, Bosna i Hercegovina time ne dobiva samo normativne orijentire za reformu privatnog prava već i otvara put prema stabilnijem i funkcionalnijem uklapanju u zajednički europski pravni prostor.

LITERATURA

- Arangio-Ruiz, V., *La compravendita in diritto romano*, Jovene, Napoli, 1954.
- Aubert, J. J., *Commerce*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge companion to Roman law*, University Press, Cambridge, 2015., str. 213 – 245.
- Babić, I.; Medić, D.; Hašić, E.; Povlakić, M.; Velić, L., *Komentar Zakona o stvarnim pravima Republike Srpske*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011.
- Bečić, M., *Između Orijenta i Okcidenta: Recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2022.
- Berman, H. J., *The Western Legal Tradition in a Millennial Perspective: Past and Future*, *Louisiana Law Review*, vol. 60, 2000., str. 739 – 763.
- Bouček, V., *Europsko međunarodno privatno pravo u eurointegracijskom procesu i harmonizacija hrvatskog međunarodnog privatnog prava*, vlastita naklada, Zagreb, 2009.
- Caenegem, R. C., *European Law in the Past and the Future: Unity and Diversity over Two Millennia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Collins, H., *European Private Law and the Cultural Identity of States*, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Čakal, A.; Ramić-Mešihović, L., *Bosnia and Herzegovina in the European Union Integration Process: Systemic Limitations to Progress in the Rule of Law*, *MAP Social Sciences*, vol. 4, 2024., str. 137 – 148.
- D'Amati, L., *L'actio redhibitoria tra giurisprudenza romana e riflessione filosofica*, *Teoria e Storia del Diritto Privato*, vol. 9, 2016., str. 1 – 37.
- De Zulueta, F., *The Roman Law of Sale*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1945.
- Donadio, N., *La tutela del compratore tra actiones aediliciae e actio empti*, Giuffrè, Milano, 2004.
- Drino, Dž.; Londrc, B., *Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (europeizacija bosanskog prava?)*, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. 8, br. 1, 2017., str. 45 – 59.
- Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
- Fauvarque-Cosson, B., *European Contract Law: A Matter of National Resistance or Acceptance?*, u: Hartkamp, A. et al. (ur.), *Towards a European Civil Code*, Kluwer Law International, Hague, London, Boston, 1998., str. 115 – 134.
- Gavella, N. et al., *Europsko privatno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.
- Gervén, W., *Towards a Common Law for Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

- Giliker, P., *The Challenges of Transposing (and Not Transposing) The Sale of Goods Directive and the Digital Content and Services Directive into Common Law Jurisdictions: Ireland and Post-Brexit England and Wales*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 775 – 795.
- Gioia, G; Lener, S. M., *The Protection of Individuals Against Privacy-Invasive and Discriminatory Inferences Under European Law: From the General Data Protection Regulation and the Digital Content and Services Directive to the Artificial Intelligence Act*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 861 – 880.
- Grossi, P., *L'Europa del diritto*, Laterza & Figli, Roma, Bari, 2011.
- Guarino, A., *Storia del diritto romano*, Jovene, Napoli, 1990.
- Hallebeek, J., *C.4.58.2 and the Civil Remedy for Price Reduction: Two Ways of Reading the Corpus Iuris Civilis*, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, vol. 55, 2008., str. 267 – 281.
- Hamilton, W. H., *The Ancient Maxim Caveat Emptor*, *Yale Law Journal*, vol. 40, br. 8, 1931., str. 1133 – 1187.
- Harke, J. D., *Römisches Recht*, Beck, München, 2016.
- Hebib, M., *Codice civile cinese e sistema giuridico romanistico*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 72, br. 2-3, 2022., str. 961 – 965.
- Hebib, M.; Grbo, Z., *Značaj i uloga Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu europeizacije prava u Bosni i Hercegovini*, *Pravna misao*, br. 1-2, 2025., str. 69 – 99.
- Hebib, M., *Medieval Bosnia and ius commune: Analysis of the Testament of the Knight Pribislav Vukotić*, u: *Contradictions of the Contemporary Law*, vol. 3, Pravni fakultet Istočno Sarajevo, 2021., str. 103 – 123.
- Hebib, M., *Plodouživanje (ususfructus): Primjena rimskog koncepta u dubrovačkom pravu* (neobjavljena doktorska disertacija), Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2022.
- Hebib, M., *Rimska pravna tradicija i bosanskohercegovačka pravna kultura od druge polovice 19. stoljeća*, u: Karlović, T.; Ivičević-Karas, E. (ur.), *Legatum pro anima: Zbornik radova u čast Marka Petraka*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2024., str. 649 – 675.
- Hebib, M.; Šećerkadić, A., *Ležeca ostavina (hereditas iacens): rimski koncept i suvremeno zakonodavstvo*, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, vol. 63, 2020., str. 121 – 155.
- Held, H. R.; Novak, T., *Materijalni nedostaci kod kupoprodaje stoke u režimu OGZ-a*, *Pravni vjesnik*, vol. 40, br. 2, 2024., str. 25 – 45.
- Herzog, T., *A Short History of European Law: The Last Two and a Half Millennia*, Harvard University Press, Cambridge, 2018.

- Hirkić, M., *The Question of an Alternative to the EU Membership of Bosnia and Herzegovina*, Przegľad Europejski, vol. 4, 2020., str. 169 – 181.
- Hondius, E., *Towards a European Contract Law*, u: Hartkamp A. et al. (ur.), *Towards a European Civil Code*, Kluwer Law International, Hague, London, Boston, 1998., str. 133 – 159.
- Honsell, H., *Quod interest im bonae fidei iudicium: Studien zum römischen Schadensrecht*, Beck, München, 1968.
- Horvat, M., *Rimsko pravo u današnjem svijetu*, Alma Mater Croatica, br. 5-6, 1942., reprint u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 52, br. 5, 2002., str. 1073 – 1085.
- Horvat, M., *Rimsko pravo u našem pravnom studiju*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 2, 1951., str. 97 – 118.
- Imamović, M., *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003.
- Jakab, E., *Praedicere und cavere beim Marktkauf: Sachmängel im griechischen und römischen Recht*, Beck, München, 1997.
- Jansen, N., *European Civil Code*, u: Smits, J. M. (ur.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2006., str. 247 – 258.
- Jhering, R., *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1907.
- Josipović, T., *Privatno pravo Europske unije – opći dio*, Narodne novine, Zagreb, 2022.
- Josipović, T., *Privatno pravo Europske unije – posebni dio*, Narodne novine, Zagreb, 2022.
- Karčić, F., *A Study on Legal Formalism in the Former Yugoslavia and its Successor States*, u: *CIDS Report No. 1/20*, Centre for Integrity in the Defence Sector, Oslo, 2020.
- Karlović, T.; Rapić, I., *Kupoprodaja uz pridržaj boljeg kupca (in diem addictio) u rimskoj pravnoj tradiciji*, Pravni vjesnik, vol. 34, br. 3-4, 2018., str. 9 – 32.
- Karlović, T.; Sukačić, M., *Pactum displicentiae – o pojavi i prvotnoj pravnoj zaštiti*, Pravni vjesnik, vol. 36, br. 2, 2020., str. 51 – 74.
- Kaser, M., *Das Römische Privatrecht, erster abschnitt (das altrömische, das vorklassische und klassische recht)*, Beck, München, 1954.
- Kaser, M.; Knütel, R.; Lohsse, S., *Römisches Privatrecht*, Beck, München, 2017.
- Kessler, F., *The Protection of the Consumer under Modern Sales Law, Part I: A Comparative Study*, Yale Law Journal, vol. 74, br. 2, 1964., str. 262 – 294.

- Knütel, R., *Römisches Recht und Europa*, Revue internationale des droit de l'antiquité, Droit romain et identité européenne, Supplément au tome XLI, 1994., str. 185 – 223.
- Koschaker, P., *Europa und das römische Recht*, Beck, München, Berlin, 1953.
- Koschembahr-Lyskowski, J., *Zur Stellung des römischen Rechtes im allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche für das Kaisertum Österreich*, u: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des ABGB*, vol. 1, Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1911., str. 209 – 294.
- Kovačević, D., *Seminar 'Kandidatski status i europeizacija prava u Bosni i Hercegovini'*, Pravna misao, br. 7-8, 2023., str. 170 – 175.
- Kramer, E., *Konvergenz und Internationalisierung der juristischen Methode*, u: Reh-binder, M.; Glenn, H. P. (ur.), *Unterschiedliche Rechtskulturen – Konvergenz des Rechtsdenkens*, Nomos, Baden-Baden, 2001., str. 31 – 47.
- Krückmann, P., *Einige Randfragen zum periculum emptoris*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, vol. 59, 1939., str. 1 – 30.
- Kurtović, E. et al. (ur.) *Codex diplomaticus Regni Bosnae – povelje i pisma stare bosanske države*, Mladinska knjiga, Sarajevo, 2018.
- Lando, O., *The Common Core of European Private Law and the Principles of European Contract Law*, Hastings International and Comparative Law Review, vol. 21, br. 4, 1998., str. 809 – 823.
- Le Viness, C. T., *Caveat Emptor Versus Caveat Venditor*, Maryland Law Review, vol. 7, br. 3, 1943., str. 177 – 200.
- Legrand, P., *The Impossibility of 'Legal Transplants'*, Maastricht Journal of European and Comparative Law, vol. 4, br. 2, 1997., str. 111 – 124.
- Lenel, O., *Palingenesia Iuris Civilis*, vol. 1, Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1889.
- Lilek, E., *Iz društvenog i državnog ustrojstva Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku*, Velika gimnazija, Sarajevo, 1889.
- Lučić, Z.; Hebib, M., *Rimsko pravo – legitimacijski faktor europskog identiteta*, Godiš-njak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 64, 2021., str. 249 – 289.
- Lukošius, T., *The Phenomenon of Medieval Ius Commune: The Past of Europe's Legal Future*, Vilnius University Press, Vilnius, 2020.
- Lupoi, M., *The Origins of the European Legal Order*, pr. Belton, A., University Press, Cambridge, 2000.
- Lutman, K., *Restitution After Termination for Breach of a Contract for the Supply of Digital Content and Services: A Tough Row to Hoe*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 881 – 897.

- Machovenko, J., *Teisės istorija: Vilniaus universiteto vadovėlis*, VI Registrų centras, Vilnius, 2013.
- Manna, L., *Actio redhibitoria e responsabilità per i vizi della cosa nell'editto de mancipiis vendundis*, Giuffrè, Milano, 1994.
- Markesinis, B. S., *Foreign Law and Comparative Methodology: A Subject and a Thesis*, Hart Publishing, Oxford, 1997.
- Mayali, L., *The Legacy of Roman Law*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 374 – 395.
- Meškić, Z.; Povlakić, M., *Collective Redress in Consumer Protection in Bosnia and Herzegovina*, u: *Collective Redress Mechanisms in Consumer Protection in the European Union and the South East Europe: comparative study*, GIZ, Skopje, 2018, str. 139 – 213.
- Monier, R., *La garantie contre les vices cachés dans la vente romaine*, Bibliothèque d'histoire du droit, Paris, 1930.
- Morait, B.; Bikić, A., *Objašnjenja uz Nacrt Zakona o obligacionim odnosima*, GTZ, Sarajevo, 2006.
- Nicholas, B., *Dicta Promissave*, u: Daube, D. (ur.), *Studies in the Roman Law of Sale: Dedicated to the Memory of Francis De Zulueta*, Clarendon Press, Oxford, 1959., str. 91 – 101.
- Oruč, E., *Bračna stečevina u zakonodavstvu i sudskoj praksi Bosne i Hercegovine*, Journal of Education and Humanities, vol. 3, br. 1, 2020., str. 105 – 119.
- Padoa-Schioppa, A., *A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*, University Press, Cambridge, 2017.
- Peters, F., *Die Rücktrittsvorbehalte des Römischen Kaufrechts*, Böhlau Verlag, Köln–Graz, 1973.
- Petrak, M., *Ius commune i europeizacija bosanskohercegovačkog prava*, u: *Zbornik radova. II međunarodna konferencija: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije II*, vol. 2, Pravni fakultet u Bihaću, Centar za društvena istraživanja Burch univerziteta, Bihać, 2014., str. 103 – 116.
- Petrak, M., *Rimsko pravo i europski identitet u kontekstu Bosne i Hercegovine. Kratke napomene o životu i djelu profesora Mile Borasa (1923 – 1997)*, u: Venjek, D.; Čolak, I. (ur.), *Hrvati Bosne i Hercegovine – nositelji europskih vrijednosti*, Ured hrvatskog člana Predsjedništva BiH, Mostar, 2017., str. 393 – 406.
- Petrić, S., *Odgovornost za materijalne nedostatke stvari prema novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 1, 2006., str. 87 – 128.

- Petrić, S., *Uvod u Načela europskog ugovornog prava (Landova načela)*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 29, br. 1, 2008., str. 335 – 370.
- Popović, D.; Šarkić, S., *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Draganić, Beograd, 1996.
- Povlakić, M.; Mezetović Međić, S., *Kolektivna zaštita (potrošača) prema pravu Evropske unije i pravu Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, vol. 14, 2016., str. 247 – 263.
- Povlakić, M., *Načelo povjerenja u zemljišnu knjigu u najnovijoj praksi Vrhovnog suda Federacije BiH*, Nova pravna revija, vol. 1, 2014., str. 41 – 50.
- Reimann, M., *Product Liability on a Global Context, the Hollow Victory of the European Model*, European Review of Private Law, vol. 11, br. 2, 2003., str. 128 – 154.
- Reitz, M., *Rezeption 2.0 – Wegbereiter für ein Ius privatum Europaeum*, Zeitschrift für das Juristische Studium, vol. 5, 2019., str. 342 – 354.
- Rittner, F., *Das Gemeinschaftsprivatrecht und die europäische Integration*, Juristenzeitung, vol. 50, br. 18, 1995., str. 849 – 858.
- Schiavone, A., *Law, Slaves, and Markets in the Roman Imperial System*, u: Dari-Mattiacci, G.; Kehoe, D. P. (ur.), *Roman Law and Economics, Volume I: Exchange, Ownership, and Disputes*, Oxford University Press, Oxford, 2020., str. 11 – 34.
- Serafin, R., *The Italian Implementation of the Sale of Goods Directive: Another Nail in the Coffin of a General Sales Law?*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 74, br. 5-6, 2024., str. 817 – 835.
- Sič, M., *Trajne vrednosti rimskog prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 43, br. 3-4, 2006., str. 383 – 401.
- Smits, J. M., *The Making of European Private Law: Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*, Intersentia, Antwerpen, Groningen, Oxford, 2002.
- Sonnenberger, H. J., *Der Ruf unserer Zeit nach einer europäischen Ordnung des Zivilrechts*, Juristenzeitung, vol. 53, br. 20, 1998., str. 982 – 991.
- Stein, P., *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, pr. Petrak, N., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
- Steinwenter, A., *Der Einfluss des römischen Rechts auf die Kodifikation des bürgerlichen Rechts in Österreich*, u: *L'Europa e il diritto Romano. Studi in memoria di Paolo Koschaker*, vol. 1, Giuffrè, Milano, 1954., str. 405 – 414.
- Storme, M., *Good faith and contents of contracts in European private law*, Electronic journal of comparative law, vol. 6, br. 1, 2003., str. 1 – 9.
- Sturm, F., *Droit romain et identité européenne*, Revue internationale des droit de l'antiquité, Droit romain et identité européenne, Supplément au tome XLI, 1994., str. 147 – 161.

- Sukačić, M., *European Consumer in Sales Contract – The Ancient Approach, De Lege Lata & De Lege Ferenda*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 8, 2024., str. 865 – 888.
- Sukačić, M., *Some Remarks on Slave-Sellers' Liability under Roman Law*, Pravni vjesnik, vol. 38, br. 1, 2022., str. 49 – 66.
- Šabić, A., *Pravo zaštite potrošača – Odabrane direktive i njihova implementacija u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.
- Taschner, H. C., *Harmonization of Product Liability in the European Community*, Texas International Law Journal, vol. 34, br. 1, 1999., str. 22 – 34.
- Vacca, L., *Relazioni*, u: Zamorani, P. et al. (ur.), *Fondamenti del diritto europeo. Manuale istituzionale*, Giappichelli, Torino, 2021.
- Wendehorst, C., *Zum Einfluss pandektistischer Dogmatik auf das ABGB*, u: Fischer-Czermak, C.; Hopf, G.; Kathrein, G.; Schauer, M. (ur.), *Festschrift 200 Jahre ABGB*, Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2011., str. 75 – 100.
- Wieacker, F., *A History of Private Law in Europe: With Particular Reference to Germany*, pr. Weir, T., Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Wieacker, F., *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. Unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1952.
- Wing, C. K.; Choy, L. H. T., *Let the Buyer or Seller Beware: Measuring Lemons in the Housing Market under Different Doctrines of Law Governing Transactions and Information*, The Journal of Law & Economics, vol. 54, br. 4, 2011., str. 347 – 365.
- Zimmermann, R., *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Zimmermann, R., *Das römisch-kanonische ius commune als Grundlage europäischer Rechtseinheit*, Juristenzeitung, vol. 47, br. 1, 1992., str. 8 – 20.
- Zimmermann, R., *Roman Law and European Culture*, New Zealand Law Review, vol. 3, 2007., str. 341 – 372.
- Zimmermann, R., *Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

Izvori

Bosnia and Herzegovina 2023 Report, European Commission, Brussels, 2023.

Bosnia and Herzegovina 2024 Report, European Commission, Brussels, 2024.

Vlada Federacije BiH, *Brojne novosti za potrošače i trgovce u novom tekstu zakona o zaštiti potrošača F BiH*, <https://fbihvlada.gov.ba/bs/brojne-novosti-za-potrosace-i-trgovce-u-novom-tekstu-zakona-o-zastiti-potrosaca-fbih>, (21. srpnja 2025.).

Direkcija za europske integracije BiH. Izvještaj o radu DEI za 2022. godinu, DEI, Sarajevo, 2023.

Direktiva (EU) 2019/771 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 2019. o određenim aspektima ugovora o kupoprodaji robe, izmjeni Uredbe (EU) 2017/2394 i Direktive 2009/22/EZ te stavljanju izvan snage Direktive 1999/44/EZ, Službeni list Europske unije, L 136.

Direktiva 1999/44/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 25. svibnja 1999. o određenim aspektima prodaje robe široke potrošnje i o jamstvima za takvu robu, Službeni list Europske unije, L 171.

Kasler i Kaslerne Rabai, C-26/13. ECLI:EU:C:2014:282, Sud pravde Europske unije, 30. travnja 2014.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s Europskim Zajednicama, Službeni list Europske unije, L 278.

Zakon o obveznim odnosima Federacije Bosne i Hercegovine, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list RBiH, br. 2/92, 13/93, 13/94 i Službene novine FBiH br. 29/03, 42/11.

Zakon o obveznim odnosima Republike Srpske, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, Službenik glasnik RS, br. 17/93, 3/96, 37/01 – dr. zakon, 39/03, 74/04.

Zakon o zaštiti potrošača Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 25/06, 88/15.

Zakon o zaštiti potrošača Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 6/12, 63/14, 18/17, 90/21.

Summary

Mirza Hebib *

Enida Dučić **

ROMAN LEGAL HERITAGE AND THE IDEAL OF COHERENCE:
CHALLENGES OF CONSUMER SALES IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN UNION
ACCESSION

This paper examines the enduring influence of Roman legal heritage on contemporary private law, focusing specifically on the regulation of liability for material defects in consumer sales. By tracing the doctrinal lineage of remedies such as actio redhibitoria and actio quanti minoris, the analysis highlights their normative persistence and conceptual adaptation within both EU law and the legal system of Bosnia and Herzegovina. Particular attention is devoted to the evolution of the seller's liability under Directive 1999/44/EC and its successor, Directive EU 2019/771, which codify a modernized framework of consumer rights while implicitly preserving Roman legal principles. The paper critically assesses the extent to which Bosnia and Herzegovina has harmonized its consumer protection regime with these European standards. Despite the formal transposition of the relevant directives, substantive alignment remains incomplete due to structural, interpretative, and institutional challenges. Adopting a historical-comparative approach, the paper argues that Roman legal concepts continue to offer valuable methodological tools for achieving greater legal coherence in the EU integration process, especially in jurisdictions such as Bosnia and Herzegovina, where normative fragmentation persists.

Key words: Roman law; Roman legal tradition; contract law; consumer protection law; European Union; legal harmonization; Europeanization of law; Bosnia and Herzegovina

* Mirza Hebib, Ph. D., Specialist in Political Science, Assistant Professor, University of Sarajevo, Faculty of Law, Obala Kulina bana 7/1, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; m.hebib@pfsa.unsa.ba;

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3571-6768

** Enida Dučić, LL. M., Teaching and Research Assistant, University of Sarajevo, Faculty of Law, Obala Kulina bana 7/1, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; e. ducic@pfsa.unsa.ba;

ORCID ID: orcid.org/0009-0001-7037-7175